

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

ДО ЗАХИСТУ

завідувач кафедри світової
політики, дипломатії та
туристичного бізнесу
доц. Парфіненко А.Ю.

**Кваліфікаційна бакалаврська
робота**

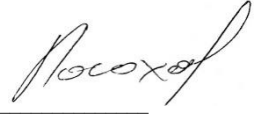
на тему: «Перспективи розвитку екстремального туризму
в Україні»

Виконав: студент 4 курсу, групи УТМ-41
спеціальності 242 «Туризм»

Халафов Х.Г.

(прізвище та ініціали)

Керівник: доц. Посохов І.С.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: доц. Ханова О.В.

(прізвище та ініціали)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____

кількість балів: _____

Голова Екзаменаційної комісії

_____
(підпис)

Покоłodна М.М.
(прізвище та ініціали)

Харків – 2025 року

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу
Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень)
перший (бакалаврський)
Спеціальність 242 «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри
світової політики,
дипломатії та
туристичного бізнесу
доц. Парфіненко А.Ю.

“ ” _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ (ПРОЕКТ)
Халафова Хакіма Габібовича

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи: «Перспективи розвитку екстремального туризму в Україні»

Керівник роботи к.і.н., доц. Посохов Іван Сергійович
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від 04.04.2025 року № 4002-5/893

2. Строк подання студентом роботи 20.05.2025 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

- Визначити основні поняття, функції та місце екстремального туризму в класифікації туризму
- Схарактеризувати основні види екстремального туризму
- Вивчити нормативно-правове забезпечення розвитку екстремального туризму в Україні
- Розглянути зарубіжний досвід розвитку екстремального туризму
- Проаналізувати ресурсне забезпечення розвитку екстремального туризму України
- Дослідити інфраструктуру екстремального туризму країни
- Проаналізувати сучасний стан розвитку екстремального туризму в Україні
- Обґрунтувати проблеми розвитку екстремального туризму України
- Обґрунтувати пріоритетні напрямки розвитку екстремального туризму

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Розділ 1. Теоретичні основи дослідження екстремального туризму
2	Розділ 2. Аналіз сучасного стану розвитку екстремального туризму в Україні

5. Дата видачі завдання 3.03.2025 р.

Студент

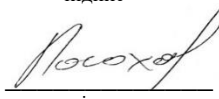

підпис

Халафов Х.Г.

ініціали, прізвище

Керівник роботи

підпис

Посохов І.С.

ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ

Халафов Х.Г. Перспективи розвитку екстремального туризму в Україні.

Дипломна робота присвячена дослідженню сучасного стану та перспектив розвитку екстремального туризму в Україні. У роботі проаналізовано основні види екстремального туризму, що набувають популярності в різних регіонах країни, зокрема гірський, водний, повітряний та спелеотуризм. Вивчено вплив природно-географічних, соціальних та економічних чинників на формування екстремального туристичного продукту. У роботі розглянуто діяльність операторів ринку екстремального туризму, а також роль органів державної влади у стимулюванні розвитку цього напрямку. Проведено SWOT-аналіз галузі, виявлено ключові проблеми та потенційні можливості її зростання. Запропоновано практичні рекомендації щодо удосконалення інфраструктури, підготовки кадрів і просування екстремального туризму в Україні.

ABSTRACT

Khalafov K.G. Prospects for the development of extreme tourism in Ukraine.

The thesis is devoted to the study of the current state and prospects for the development of extreme tourism in Ukraine. The work analyzes the main types of extreme tourism that are gaining popularity in different regions of the country, in particular mountain, water, air and speleotourism. The influence of natural, geographical, social and economic factors on the formation of an extreme tourism product is studied. The work examines the activities of operators in the extreme tourism market, as well as the role of state authorities in stimulating the development of this direction. A SWOT analysis of the industry was conducted, key problems and potential opportunities for its growth were identified. Practical recommendations are proposed for improving infrastructure, training personnel and promoting extreme tourism in Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	
1.1. Місце екстремального туризму в структурі сучасної туристичної індустрії.....	6
1.2. Видова структура екстремального туризму	16
1.3. Закордонний досвід розвитку екстремального туризму.....	27
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	
2.1. Характеристика ресурсів екстремального туризму.....	36
2.2. Аналіз розвитку екстремального туризму.....	50
2.3. Проблеми та перспективи розвитку екстремального туризму....	62
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність вивчення перспектив розвитку екстремального туризму в Україні зумовлена низкою соціально-економічних, культурних та екологічних чинників. В умовах зростаючого інтересу до активного способу життя, прагнення до самореалізації, пошуку нетипових вражень та емоцій, екстремальний туризм стає дедалі популярнішим як в Україні, так і у світі. Цей сегмент туристичної галузі розвивається стрімкими темпами, формуючи нові потреби споживачів та сприяючи диверсифікації туристичного продукту.

Україна володіє значним потенціалом для розвитку різноманітних видів екстремального туризму завдяки природному різноманіттю – від Карпатських гір до Чорного та Азовського морів, численних річок, печер, каньйонів, скельних масивів. Однак цей потенціал ще не використано повною мірою. Вивчення особливостей і перспектив цього напрямку дозволяє окреслити шляхи ефективного використання природних ресурсів із дотриманням принципів сталого розвитку, збереженням довкілля та підвищенням туристичної привабливості регіонів.

Крім того, екстремальний туризм має значний економічний ефект: розвиток цього напрямку стимулює малий і середній бізнес, створює нові робочі місця, активізує місцеві громади та сприяє залученню інвестицій у туристичну інфраструктуру. З огляду на необхідність післявоєнного відновлення України, особливо в регіонах, які мають природно-туристичний потенціал, екстремальний туризм може виступати важливим чинником економічного зростання та регіонального розвитку.

Ступінь вивчення проблеми. У сучасній науковій літературі екстремальний туризм, як окремий напрям туристичної діяльності, досліджено недостатньо, особливо у контексті його ролі та значення в загальній системі туризму. У працях таких дослідників, як О.О. Любіцева та М.П. Крачило, екстремальний туризм, як правило, не виокремлюється як самостійна форма, а розглядається у межах активного, спортивного або неорганізованого туризму

[1]. Це ускладнює формування цілісного уявлення про його специфіку, класифікацію та потенціал розвитку. Більш цілісний підхід до класифікації екстремального туризму спостерігається у працях А.В. Бабкіна, який пропонує системний аналіз даного виду туризму як окремої категорії, що має власні організаційні, економічні та правові особливості [2]. Водночас деякі українські науковці, зокрема Ю. Дмитрієвський та В. Гуляєв, зробили спробу осмислити ефективні моделі розвитку екстремальних видів відпочинку, зокрема через аналіз досвіду інших країн [3]. Їхні роботи акцентують увагу на порівняльному аналізі розвитку екстремального туризму в різних соціокультурних умовах, що має велике значення для формування стратегій запозичення міжнародного досвіду та його адаптації до українських реалій. Попри наявність окремих досліджень, тематика екстремального туризму в Україні залишається недостатньо опрацьованою. У зв'язку з цим виникає потреба у міждисциплінарному аналізі, що охоплює географічні, соціальні, економічні, екологічні та безпекові аспекти розвитку екстремального туризму.

Об'єктом дослідження є екстремальний туризм.

Предметом дослідження є сучасний стан та перспективи розвитку екстремального туризму в Україні.

Метою роботи є виявлення особливостей та перспектив розвитку екстремального туризму в Україні.

Для досягнення поставленої мети у дослідженні необхідно вирішити такі завдання:

- 1) дати характеристику видовій структурі сучасної сфери відпочинку та розваг;
- 2) виявити організаційні засади розвитку екстремального туризму;
- 3) охарактеризувати основні форми екстремального відпочинку;
- 4) визначити ключові принципи організації безпеки в екстремальному туризмі;
- 5) розкрити особливості територіального поширення екстремальних видів спорту та відпочинку у світі;
- 6) проаналізувати динаміку розвитку екстремального туризму в Україні;

- 7) окреслити основні проблеми та перспективи подальшого розвитку екстремального туризму в Україні.

Методологічною основою роботи виступають загальнонаукові та емпіричні підходи, притаманні економічним наукам. У роботі застосовано методи системного, комплексного та ситуаційного аналізів, групування, аналізу та синтезу, абстрактно-логічні методи. Також використано анкетування та метод експертних оцінок – при вивченні тенденцій у туристичній сфері. SWOT-аналіз застосовано для дослідження процесів формування та реалізації маркетингових стратегій на підприємствах туристичного сектору. Для обґрунтування оптимізаційної моделі маркетингової діяльності використано методи економіко-математичного моделювання та екстраполяції.

Інформаційною базою дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних науковців [7, 29], статистичні звіти Державного агентства розвитку туризму України, публікації у спеціалізованих фахових виданнях, матеріали галузевих туристичних форумів, а також дані, розміщені на офіційних вебресурсах туристичних організацій. Водночас слід зазначити, що джерельна база з обраної теми є досить фрагментованою, що ускладнює формування цілісної картини, проте створює умови для критичного осмислення та самостійного аналізу інформації.

Дипломна робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків; містить 63 сторінки тексту, 24 рисунки, 10 таблиць. Список використаних джерел включає 57 найменувань літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Місце екстремального туризму в структурі сучасної туристичної індустрії

Екстремальний туризм упродовж останніх десятиліть набуває дедалі більшої популярності як серед туристів-початківців, так і серед досвідчених мандрівників, які шукають нові враження, емоції та виклики. У світовій практиці цей вид туризму уже давно розглядається як важливий сегмент індустрії відпочинку, що поєднує елементи пригодницького, спортивного та активного туризму. Його розвиток сприяє розширенню спектра туристичних послуг, формуванню нових підходів до організації подорожей, орієнтованих на індивідуальні потреби туристів.

У контексті туристичної індустрії екстремальний туризм займає особливе місце, оскільки вирізняється високим рівнем ризику, потребує спеціальної підготовки учасників та відповідної інфраструктури. Попри складність організації, він має значний економічний потенціал, стимулює розвиток суміжних сфер – транспорту, страхування, виробництва спорядження, готельно-ресторанного бізнесу. Саме тому дослідження ролі екстремального туризму в системі туристичної індустрії є актуальним з наукової, практичної та стратегічної точок зору.

Туристична галузь являє собою складну соціально-економічну систему, до якої входять культурні, спортивні, розважальні та туристичні заклади, а також природні рекреаційні території й об'єкти культурної спадщини, що спрямовані на задоволення як фізичних, так і духовних потреб туристів. Незважаючи на зростаючу популярність цього напрямку, у статистичній практиці досі бракує чіткого критерію для виокремлення діяльності, пов'язаної з організацією відпочинку та розваг. Це пов'язано насамперед із недосконалістю класифікацій вихідних видів діяльності та з тим, що питання

задоволення духовних і рекреаційних потреб тривалий час залишалися поза увагою дослідників.

Наслідком цього є слабка розробленість економічних, організаційних та управлінських аспектів функціонування підприємств, що працюють у сфері відпочинку та розваг. Її розвиток як окремого напрямку пов'язаний із відносно нещодавнім формуванням індустрії в сучасному розумінні. На думку М. Ізотової та Ю. Матюхіної, які досліджують інноваційні процеси в соціокультурному сервісі та туризмі, сферу відпочинку та розваг можна ототожнювати із самою туристичною галуззю. Саме тому в межах цієї роботи поняття «туризм» та «сфера відпочинку та розваг» використовуються як синоніми [14, с. 43].

Туризм, розумілий як частина індустрії дозвілля, є однією з провідних галузей економіки багатьох країн світу. Він демонструє високу динаміку розвитку, сприяє припливу іноземних інвестицій та валютних надходжень, стимулює створення нових робочих місць, розвиток інфраструктури й підвищення якості життя населення. Все це в комплексі забезпечує зростання надходжень до державних бюджетів. Розвиток цифрових технологій і автоматизація процесів у сфері туризму зробили цю галузь також важливою складовою міжнародної системи інформаційних технологій.

Важливість туризму у світовому контексті підтверджується тим, що його часто називають феноменом ХХ століття. У 2003 році Генеральна Асамблея ООН затвердила угоду з Всесвітньою туристичною організацією, надавши їй статус спеціалізованої установи в системі ООН. Це визнання підкреслює потенціал туризму як інструменту сталого розвитку та боротьби з бідністю у глобальному масштабі.

У сучасному світі туризм охоплює широкий спектр соціальних явищ, економічних процесів, міжособистісних зв'язків і міжнародних відносин, що потребує його систематизації. Класифікація туризму є важливим інструментом для вирішення завдань просторової організації галузі, прогнозування попиту, планування розвитку інфраструктури, створення туристичних продуктів і належної організації обслуговування мандрівників.

Класифікація в туризмі означає поділ цього явища на окремі види, типи й категорії за визначеними ознаками. Проте в реальній практиці важко виділити чисті форми туризму, що зумовлює відсутність єдиної класифікаційної системи на світовому рівні. Один із ключових критеріїв – це національна приналежність туристів. Відповідно до рекомендацій ЮНВТО, у межах окремої країни розрізняють такі типи туризму:

1. внутрішній туризм – подорожі громадян у межах власної держави;
2. в'їзний туризм – прибуття іноземних туристів до країни;
3. виїзний туризм – подорожі резидентів за межі держави.

Ці типи можуть поєднуватися між собою, утворюючи ширші категорії, зокрема туризм у межах країни, національний туризм та міжнародний туризм [39]. Функціональне розмежування видів туризму здійснюється за метою подорожей (рис. 1.1).

Культурно-пізнавальний (екскурсійний) туризм охоплює подорожі, спрямовані на ознайомлення з природними, історичними та культурними пам'ятками, музеями, театрами, а також з традиціями та звичаями різних народів. Цей вид туризму сприяє поглибленню знань про світову спадщину та культурне розмаїття.

Рекреаційно-оздоровчий туризм включає поїздки з метою відновлення фізичного та психічного здоров'я. До нього належать відвідування курортів, санаторіїв, участь у програмах релаксації, спа-процедурах, а також активний відпочинок на природі, зокрема полювання, рибальство та інші види дозвілля.

Діловий туризм охоплює подорожі, пов'язані з професійною діяльністю, такими як участь у конференціях, семінарах, виставках та ділових зустрічах. Цей вид туризму не передбачає отримання доходу за місцем тимчасового перебування, але сприяє встановленню нових контактів та обміну досвідом.

Спортивний туризм передбачає активну участь у спортивних заходах або відвідування спортивних подій як глядач. Це можуть бути як аматорські походи та змагання, так і професійні турніри, що приваблюють вболівальників з усього світу.

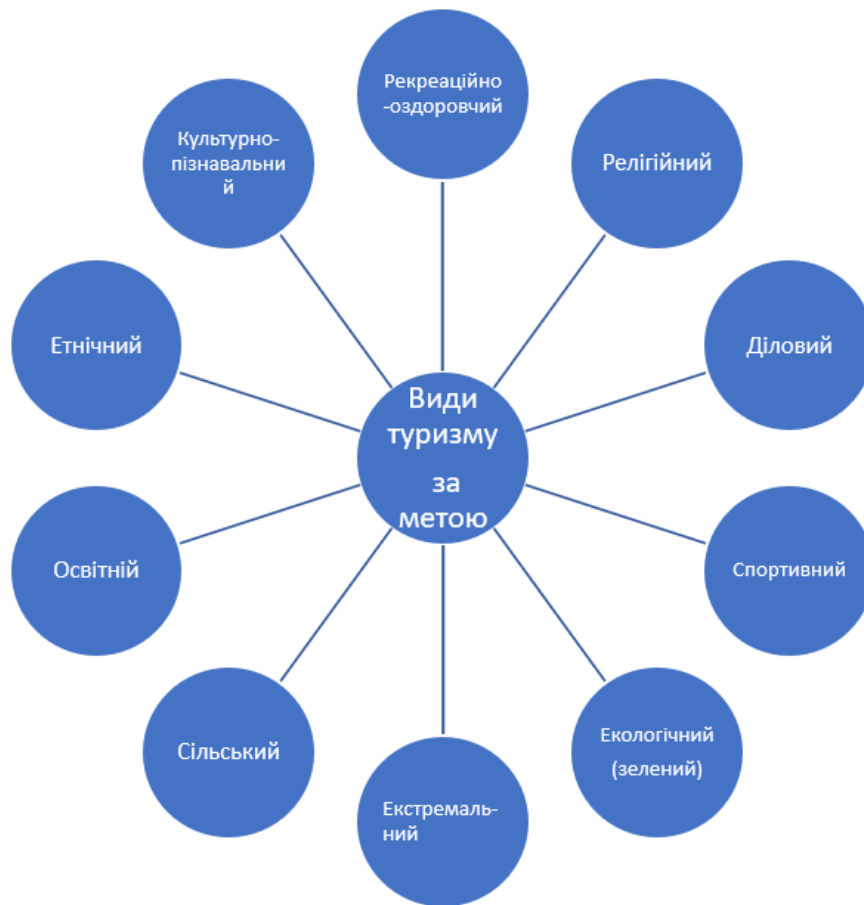

Рис. 1.1.Видова класифікація туризму [5, с.20]

Етнічний туризм полягає у відвідуванні місць, пов'язаних з походженням родини або етнічної групи туриста. Цей вид туризму дозволяє глибше пізнати власне коріння, традиції та культуру предків, а також встановити зв'язки з родичами та однодумцями.

Релігійний туризм базується на духовних потребах людей і включає паломництва до святих місць, участь у релігійних обрядах та святкуваннях. Він поділяється на паломницький туризм, спрямований на виконання релігійних обов'язків, та туризм, пов'язаний з відвідуванням релігійних пам'яток і святинь [4, с. 17].

Освітній туризм передбачає поїздки з метою навчання, підвищення кваліфікації або вивчення іноземних мов. Тривалість таких турів може варіюватися від кількох тижнів до кількох місяців, і вони часто включають відвідування навчальних закладів, участь у курсах та семінарах.

У сучасній туристичній практиці сформувався окремий сегмент – спеціальні (або нетрадиційні) види туризму, що відрізняються від масових

подорожей своєю специфікою, цільовою аудиторією та особливостями організації. До таких турів зазвичай відносять ті, що мають одну або кілька з таких характерних рис:

1. вони є немасовими, нерідко – нішевими або ексклюзивними;
2. вимагають значних зусиль при створенні кінцевого туристичного продукту;
3. мають високий рівень капіталомісткості, тобто потребують значних фінансових вкладень на етапі підготовки;
4. поєднують риси кількох різних видів туризму водночас;
5. виникають як відповідь на вторинні, більш глибокі чи індивідуалізовані потреби людини;
6. реалізуються з використанням нетрадиційних джерел фінансування, таких як краудфандинг, гранти, спонсорство тощо.

До найбільш поширених і визнаних видів спеціального туризму можна зарахувати релігійний, діловий, лікувально-оздоровчий, екологічний, подієвий, гірськолижний, круїзний і екстремальний туризм [6, с.13].

Однак розвиток туристичної індустрії не стоїть на місці. Зміни в стилі життя, технологіях, соціальних установах і глобальних трендах постійно породжують нові форми туризму. Наприклад, за останні десятиліття широкого поширення набули медичний туризм (поєднання лікування й подорожі), космічний туризм (що нині реалізується в експериментальному форматі приватними компаніями), індустріальний туризм (відвідування промислових об'єктів – як діючих, так і покинутих), гастрономічний туризм (зосереджений на дегустації страв та кулінарній спадщині), а також агротуризм, цифровий (digital) або фріланс-туризм, добровольчий (волонтерський) туризм, темний туризм (dark tourism) та інші.

Слід зазначити, що категорії спеціальних видів туризму є динамічними: нові потреби туристів, розвиток інфраструктури, цифровізація та зміна ціннісних орієнтирів призводять до появи нових форматів подорожей. З іншого боку, деякі раніше спеціалізовані напрямки з часом стають звичними. Так, наприклад, подієвий або гастрономічний туризм, які донедавна вважалися

вузькоспеціалізованими, нині дедалі частіше інтегруються у загальні туристичні програми.

Таким чином, поняття спеціальних видів туризму залишається відкритим до постійного оновлення та переосмислення, а сама класифікація є гнучкою й адаптованою до змін глобального туристичного середовища.

Сучасні дослідники дедалі частіше включають спорт до індустрії відпочинку та розваг, оскільки він тісно пов'язаний із цінностями активного дозвілля, оздоровлення та емоційного розвантаження. У масовій свідомості спорт уже не лише змагання, а форма проведення вільного часу, спосіб самовираження та підтримки фізичного й психічного здоров'я. В умовах урбанізації, інформаційного перевантаження та зростання тривожності в суспільстві з'являються нові стилі життя, в яких активне дозвілля, зокрема спортивне, набуває особливого значення.

З одного боку, це стало наслідком модернізації індустрії дозвілля, яка адаптується до запитів нових поколінь туристів і споживачів послуг. З іншого – це спричинило появу нових моделей життєдіяльності, де на перший план виходить вільний вибір форм активності, що передбачають підвищений рівень ризику та екстремальність. Саме тому все більше людей звертаються до занять, пов'язаних із подоланням фізичних, психологічних і природних викликів. Німецький соціолог і культуролог Ульріх Бек назвав сучасну цивілізацію «суспільством ризику», наголошуючи, що схильність до ризикованих форм дозвілля стає характерною рисою постіндустріального світу [5, с.193].

На цьому тлі активно розвивається пригодницький туризм – форма подорожей, яка об'єднує активні види пересування та взаємодію з природним середовищем. Головними мотивами є прагнення до нових вражень, випробування себе, оздоровлення та вдосконалення фізичної форми. Пригодницький туризм включає подорожі пішки, на велосипедах, каяках, гірських лижах, з елементами виживання або орієнтування на місцевості. Цей вид туризму користується особливою популярністю серед молоді та людей середнього віку, які шукають нетипових вражень і самореалізації.

У межах пригодницького туризму виділяється окрема категорія подорожей, так звані «extreme tours», які передбачають високий рівень складності, фізичної підготовки та спеціальних навичок. Ці тури пов'язані з підвищеним ризиком, тому їх обґрунтовано відносять до екстремального туризму.

Екстремальний туризм – це тимчасове переміщення осіб за межі постійного місця проживання до локацій зі складними природними або соціальними умовами, що супроводжується значним фізичним навантаженням і потенційною загрозою для здоров'я чи навіть життя. Метою таких подорожей є отримання яскравих емоцій, розвиток витривалості, формування нових практичних вмінь і часто – самоствердження [28, с.6].

Цей вид туризму охоплює надзвичайно широкий спектр активностей – від скелелазіння, роуп-джампінгу, дайвінгу з акулами, сноубордингу за межами підготовлених трас до участі в марафонах у пустелях або антарктичних експедиціях. Через таку різноманітність екстремальний туризм часто трактується неоднозначно як у науковій літературі, так і серед самих туристів. Його складно чітко класифікувати, оскільки межа між просто активним і справді ризикованим туризмом є досить умовною та суб'єктивною.

У зв'язку з цим сучасна наука й практика туризму продовжують шукати критерії чіткого розмежування пригодницького та екстремального туризму, а також механізми безпечної організації таких подорожей у рамках глобального ринку туристичних послуг.

У ході аналізу поняття екстремального туризму встановлено, що в багатьох наукових працях і популярних публікаціях відбувається ототожнення екстремального, пригодницького та спортивного туризму. Це пов'язано з тим, що всі три види подорожей мають спільні риси: активне проведення часу, підвищене фізичне навантаження, прагнення до яскравих вражень і самоперевірки. Межі між цими формами туризму доволі умовні, і на практиці чітке їх розмежування часто виявляється складним або навіть неможливим.

Згідно з класифікацією німецького дослідника Герберта Гана, туристів, що надають перевагу пригодницькому туризму, він називає представниками

A-типу (від нім. *Abenteuer* – «пригода»). Для таких мандрівників основним мотивом є ризик, прагнення до нових, непередбачуваних ситуацій, бажання кинути виклик самим собі та отримати неповторний досвід. А-тип прагне самореалізації через подолання труднощів та вихід за межі буденного комфорту.

На відміну від А-типу, турист-екстремал шукає задоволення не лише в пригодах, а саме в перебуванні в умовах підвищеної небезпеки. Для нього важливим є стан граничної мобілізації фізичних і психологічних ресурсів. Саме реальна небезпека – складні кліматичні умови, ризик для життя, необхідність приймати критичні рішення – формує головну привабливість такої подорожі. У таких ситуаціях усе залежить від особистої підготовки, витривалості, досвіду й швидкості реакції туриста.

Спортивний туризм, у свою чергу, є більш усталеною формою активного відпочинку. Він охоплює три основні групи учасників:

1. професійних спортсменів, які беруть участь у змаганнях;
2. аматорів, для яких спорт – це хобі та стиль життя;
3. глядачів, фанатів та супровід осіб, які подорожують з метою відвідати спортивні події або підтримати команди.

У типології Г. Гана ці туристи відповідають категорії W-2 (від нім. *Wald und Wanderorientiert* – «орієнтовані на ліс і походи»). Це переважно фізично активні люди, які надають перевагу відпочинку на природі з елементами спорту, походами, трекінгом або гірськими маршрутами. Їх мотивація полягає у підтримці фізичної форми, дбайливому ставленні до здоров'я, насолоді від природи, а також соціальних взаємодіях у межах спортивних спільнот [18, с.32].

Серед видів туризму з елементами спорту окреме місце займають так звані екстремальні види активності, що характеризуються найвищим рівнем ризику, часто – з потенційною загрозою травматизму або навіть летального випадку. До таких належать, наприклад, гірськолижний фрірайд, альпінізм, маунтінбайкінг, глибоководне занурення (дайвінг), спелеотуризм, серфінг у штормових умовах, польоти на парапланах, трекінг у віддалених регіонах

(наприклад, Гімалаї), а також новітні напрями – туризм у стратосферу або суборбітальні космічні польоти.

Таблиця 1.1

Порівняльний аналіз форм активного туризму

Критерії для порівняння	Види туризму		
	Пригодницький	Спортивний	Екстремальний
Мотивація	ризик, отримання нових вражень, випробування своїх сил	заняття або спостереження за улюбленим видом спорту	заняття екстремальними видами спорту, випробування себе у надзвичайно складних природних умовах, отримання нових вражень, випробування сил
Рівень небезпек	дуже високий	можливий травматизм, пов'язаний з заняттями спортом	дуже високий
Місця подорожей	екологічно чисті, віддалені від великих міст території, з побутом місцевих жителів	території, придатні для занять певним видом спорту	території зі складними природними або суспільними умовами (складний рельєф, гаряча точка)
Рівень фізичної підготовки туриста	високий	високий	дуже високий

Джерело: [18, с. 35]

Попри високу складність і небезпеку, до екстремального туризму долучається дедалі ширше коло людей: від студентів до пенсіонерів, від підприємців до державних службовців. Вони можуть значно різнитися за віком, професією, фізичним станом, рівнем освіти чи соціальним статусом. Таке зростання популярності пояснюється не лише технічним прогресом, який зробив деякі раніше недоступні формати подорожей масовішими, а й глибшими культурними змінами. Частина зарубіжних дослідників вбачає у цьому прояви трансформації моральних установок, стилю життя та естетичних уподобань, які відбулися на Заході протягом останніх десятиліть. У фокусі – прагнення до автентичності, індивідуальності, непересічного досвіду, який неможливо відтворити в повсякденному середовищі.

Серед екстремальних туристів переважають люди з багатим досвідом подорожей, які шукають нові, інтенсивніші враження, що виходять за межі звичного відпочинку. Їх уже не приваблюють стандартні туристичні маршрути – натомість вони прагнуть до унікального, ризикованого і фізично насиченого дозвілля. Як зазначає французький дослідник М. Бретон-Жирар, «сучасний турист набуває спортивних рис, стаючи шукачем пригод... бажає активно проводити час, займатися фізичною діяльністю для набуття форми... хоче спробувати вести незвичний спосіб життя».

Турист-екстремал – це особистість з певним психологічним і фізичним портретом. Йому або їй притаманні такі якості:

- здатність зберігати холонокровність у стресових ситуаціях, сміливість і схильність до обґрунтованого ризику;
- усвідомлення небезпек, включно з можливістю загрози не лише власному життю, а й життю членів групи;
- готовність долати труднощі, які самі по собі становлять джерело задоволення;
- наполегливість і дисципліна, необхідні для ретельної підготовки до маршруту чи екстремальної події (добір і перевірка спорядження, аналіз маршрутів, страхування, підбір команди тощо);
- регулярні заняття спортом, підтримка високої фізичної форми;
- наявність специфічних знань і навичок, зокрема з надання першої медичної допомоги;
- пристрасть до гострих відчуттів, яка в окремих випадках може перерости у психологічну залежність від екстремального досвіду [24, с. 7].

Популярність екстремального туризму постійно зростає. За оцінками експертів, цей сегмент становить понад 10% світового туристичного ринку, а темпи його розвитку значно випереджають середні показники зростання туризму в цілому. Дедалі більше людей обирають нестандартні маршрути, які вимагають витривалості, сміливості й готовності до дій в екстремальних умовах.

Завдяки демократизації туризму, доступності транспорту й цифровим платформам для обміну інформацією, значно зросла кількість доступних і популярних локацій для екстремальних подорожей. Постійно відкриваються нові природні, культурні й історичні об'єкти, які стають привабливими для шукачів пригод.

1.2. Видова структура екстремального туризму

Екстремальний туризм є одним із найдинамічніших і перспективних напрямів сучасної туристичної індустрії. Його популярність постійно зростає, а разом із нею розширюється і спектр активностей, з'являються нові напрями, маршрути та локації для відпочинку, пов'язаного з підвищеним ризиком та фізичними навантаженнями.

Через суб'єктивність сприйняття ризику, яка притаманна екстремальним видам спорту й активного дозвілля, визначити чіткі межі між ними часто складно. Як уже зазначалося, відсутність єдиних критеріїв ускладнює класифікацію таких видів туризму. Проте в науковій і прикладній літературі подекуди виокремлюють чотири або п'ять основних типів екстремального туризму. У запропонованій систематизації ключовим чинником є просторовий вимір – тобто середовище, в якому здійснюється туристична активність.

На цій підставі можна виділити чотири основні різновиди екстремального туризму:

- підземний екстремальний туризм (печери, шахти, карстові провалля, спелеологічні маршрути);
- гірський екстремальний туризм (альпінізм, скелелазіння, трекінг у високогір'ї, лижні тури в горах);
- водний екстремальний туризм (рафтинг, каякінг, дайвінг, серфінг, каньйонінг тощо);
- повітряний екстремальний туризм (парапланеризм, стрибки з парашутом, бейсджампінг, політ на повітряній кулі тощо) [18, с. 32].

Ці види можуть комбінуватись або трансформуватись, породжуючи нові форми активного відпочинку, які постійно змінюють структуру і зміст екстремального туризму як сфери дозвілля.

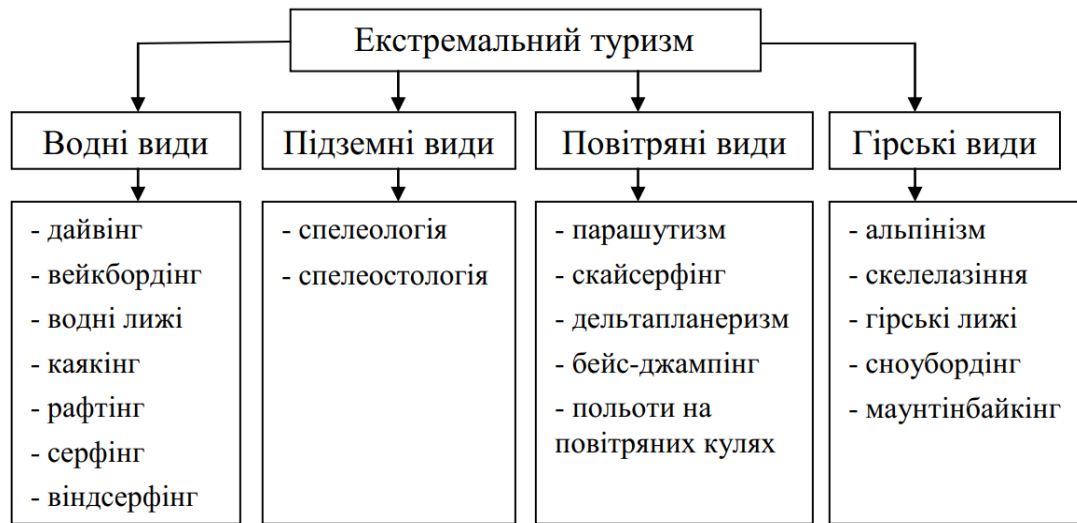

Рис. 1.2. Класифікація екстремального туризму

До водних видів екстремального туризму належать дайвінг, вейкбордінг, водні лижі, серфінг, віндсерфінг, каякінг і рафтинг. Ці види активного відпочинку поєднують яскраві емоції, фізичну активність і прямий контакт зі стихією води, а також передбачають наявність певного рівня підготовки та спеціального спорядження.

Дайвінг, або підводне занурення з аквалангом, є одним із найпопулярніших водних екстремальних видів туризму у світі. Цей вид відпочинку відкриває унікальні можливості для дослідження морських глибин, коралових рифів, затонулих кораблів і підводного світу. Проте він потребує спеціального навчання та сертифікації (наприклад, PADI чи CMAS), а також суттєвих фінансових витрат: лише базове спорядження разом із курсами може коштувати понад 1000 доларів США – не враховуючи вартості поїздки. У країнах Східної Європи, зокрема в Україні, інфраструктура дайвінгу ще недостатньо розвинена, а сам вид відпочинку залишається досить дорогим і доступний переважно на узбережжях інших держав, таких як Єгипет, Туреччина, Мальдіви чи Таїланд.

Вейкбордінг поєднує елементи водних лиж, сноубордінгу, скейтбордінгу та серфінгу. Спортсмен стоїть на короткій дошці й тримається

за трос, з'єднаний із катером, який рухається зі швидкістю 30–40 км/год. Хвилі, які створює катер, слугують природними трамплінами для виконання трюків у повітрі. Через необхідність у спеціальному обладнанні та потужних човнах, цей вид спорту залишається малодоступним для масового туризму в Україні, хоча в окремих локаціях (Київ, Одеса, Львівщина) вже з'являються спеціалізовані вейк-парки.

Водні лижі – один із найстаріших і найвідоміших водних видів спорту, історія якого розпочалася у 1922 році в США, коли Ральф Самуельсон уперше спробував ковзати по воді на зимових лижах. Цей вид спорту швидко здобув популярність і постійно еволюціонує. У 1998 році Олімпійський комітет Греції навіть запропонував включити водні лижі до програми Олімпійських ігор 2004 року в Афінах, однак ініціативу так і не реалізували. Попри це, водні лижі залишаються видовищним і доступним різновидом активного туризму в багатьох прибережних регіонах світу.

Віндсерфінг – це парусний спорт, де спортсмен керує дошкою з вітрилом, утримуючи рівновагу на хвилях. Цей вид спорту з'явився у США в 1968 році й швидко поширився світом завдяки своїй динамічності та видовищності. Спеціальна дошка з вуглепластику має стабілізатори й шорстку поверхню для кращого зчеплення з ногами.

Серфінг – це класичне катання на хвилях без допомоги вітрила. Він зародився на Гаваях і є не лише видом спорту, а й частиною культури прибережних регіонів. За сприятливих погодних умов серфер може розвивати швидкість понад 10–12 м/с. Сучасний світовий рекорд швидкості в серфінгу перевищує 70 км/год.

Каякінг – популярний у світі та поступово поширюється в Україні. Це сплав річками у вузьких човнах – каяках – з використанням дволопатевого весла. Розрізняють кілька напрямів: гребний слалом, родео та сплав. Каякінг дозволяє проходити маршрути різного рівня складності: від рівнинних прогулянок до сплавів по гірських річках із порогами, валами, водоспадами та іншими природними перешкодами. Цей вид туризму вимагає доброї фізичної підготовки та вміння поводитися в екстремальних водних умовах.

Рафтинг – сплав гірськими річками на спеціальних надувних човнах (рафтах) або катамаранах. Це один із наймасовіших і найпопулярніших видів екстремального туризму, що підходить як для новачків, так і для досвідчених мандрівників. У турі завжди працює досвідчений інструктор, що робить його відносно безпечним навіть для підлітків і родин з дітьми. В Україні відомими напрямками для рафтингу є річки Черемош, Прут, Тиса, Стрий.

Загалом, водні екстремальні види туризму продовжують розвиватися завдяки сучасним технологіям, удосконаленню спорядження, відкриттю нових локацій і зростанню попиту на нестандартні форми активного відпочинку.

Наземні види екстремального туризму охоплюють такі активності, як маунтінбайкінг, спелеотуризм, пригодницькі перегони (Х-перегони) та джипінг. Ці види туризму поєднують фізичну активність, контакт із природою, технічну складність маршрутів і потребу в спеціальній підготовці, а також часто супроводжуються високим рівнем адреналіну та яскравими враженнями.

Маунтінбайкінг – це їзда на гірському велосипеді по пересіченій місцевості. Він виник як окрема дисципліна ще у 1980-х роках у США, а широке поширення в Європі, включно з країнами колишнього СРСР, здобув у 1990-х роках. Сьогодні маунтінбайкінг – не лише популярний різновид екстремального туризму, а й повноцінний вид спорту з різними дисциплінами. Найвідомішою серед них є крос-кантрі – змагання на швидкість по складній місцевості, який входить до програми Олімпійських ігор з 1996 року [6, с. 182–185]. Крім крос-кантрі, активно розвиваються такі формати, як даунхіл (швидкісний спуск), ендуро (поєднання підйомів і спусків на великій дистанції), а також фрірайд (катання поза трасами). В Україні маунтінбайкінг активно розвивається в Карпатах, на Поділлі, у районах Київської, Львівської та Харківської областей.

Спелеотуризм (від грец. «spelaiou» – печера) передбачає дослідження природних печер, іноді з дуже складною геологічною структурою. Залежно від рівня складності маршрутів та підготовки учасників, спелеотуризм поділяється на екскурсійний (для новачків), аматорський (для досвідчених туристів) і спортивний (що вимагає спеціальної технічної підготовки та

спорядження). В Україні багатою на печери є Тернопільська область – тут знаходяться відомі гіпсові печери Оптимістична, Млинки, Кришталева та інші, які приваблюють не лише туристів, а й дослідників з усього світу.

X-перегони (від англ. «X-race» або «extreme race») – це командні пригодницькі перегони, що тривають зазвичай від 2 до 5 днів, з подоланням великих відстаней (іноді понад 300–400 км) із включенням різних видів активностей. До етапів перегонів можуть входити піші переходи, веломаршрути, сплав на байдарках або каяках, скелелазіння, орієнтування на місцевості, мотузкові переправи, стрибки зі скель та інші завдання. Основна мета таких перегонів – перевірка витривалості, командної взаємодії та здатності приймати рішення в умовах стресу. Щорічно у світі проводяться сотні таких заходів. Найвідоміші проходять у США, Канаді, Австралії, а також у рамках серій міжнародних змагань, таких як Adventure Racing World Series. У Великій Британії Асоціація пригодницьких перегонів організовує низку масових змагань, що об'єднують учасників із різних країн.

Джипінг – це подорож на позашляховиках територіями зі складним ландшафтом: бездоріжжям, лісами, горами, пустелями та іншими малозаселеними або недоступними місцями. Найчастіше джипінг організовується як туристичне джип-сафарі: учасники у складі невеликих груп подорожують на підготовлених автомобілях разом з гідами-водіями. Подібні тури дозволяють досліджувати віддалені природні об'єкти, долати перешкоди у вигляді річок, боліт, кам'янистих підйомів та спусків. У світі джипінг особливо розвинений у пустелях Північної Африки, горах Кавказу, в Ісландії, Туреччині, США, а також у Карпатах і Криму (до 2014 року). В Україні джипінг організовується переважно в Карпатському регіоні, на Поліссі та в південних степових районах.

До *гірських* видів екстремального туризму належать альпінізм, гірськолижний спорт і сноубординг. Ці активності поєднують фізичне навантаження, контакт з високогірною природою, ризик і потребу в технічних навичках. Вони є не лише популярними формами туризму, а й повноцінними спортивними дисциплінами.

Альпінізм – це різновид гірського туризму, що полягає у сходженні на вершини різної складності. Залежно від маршруту, висоти і погодних умов, альпінізм вимагає високої фізичної витривалості, знань у галузі техніки безпеки, вміння користуватися спеціальним спорядженням (кішки, льодоруби, страхувальні системи тощо). Альпінізм може бути як спортивним (змагання у категоріях складності або швидкості), так і експедиційним – коли йдеться про підкорення складних і віддалених вершин. В Україні популярні маршрути розташовані у Карпатах, проте найвищі і найвідоміші гірські райони для альпіністів – це Кавказ, Альпи, Гімалаї, Анди та Памір.

Окремим напрямом альпінізму вважається скелелазіння. Це пересування по вертикальних або крутих скелях з використанням або без використання технічного спорядження. Скелелазіння поділяється на кілька підвидів: класичне (із закріпленням мотузок на маршруті), болдерінг (лазіння на невеликій висоті без страхувального обладнання), швидкісне лазіння (змагання на швидкість) тощо. З 2020 року скелелазіння офіційно включено до програми Олімпійських ігор. В Україні відомими природними скелелазними районами є скелі Довбуша (Івано-Франківська область), скелі Буки (Черкаська область) і Південний Буг (Миколаївщина).

Гірськолижний спорт – це один з наймасовіших зимових видів відпочинку та спорту, який полягає у спуску з гірських схилів на лижах. Гірськолижна інфраструктура активно розвивається в багатьох країнах світу, зокрема в Австрії, Швейцарії, Франції, Італії, Канаді та Японії. В Україні найпопулярнішими гірськолижними курортами є Буковель, Драгобрат, Славське, Плай, Тисовець. Для комфортного та безпечного катання потрібне спеціальне спорядження: лижі, черевики, палки, захисний шолом, а також базові навички управління на схилі.

Сноубординг – це спуск зі сніжних схилів на спеціальній дошці – сноуборді. Цей вид спорту має динамічний, агресивніший стиль у порівнянні з гірськолижним катанням, що робить його популярним серед молоді. Сноубординг виник у США у 1960-х роках і почав активно розвиватися в 1980–1990-х. У 1998 році він був вперше представлений на зимових

Олімпійських іграх. Існує кілька основних дисциплін сноубордингу – фристайл (трюки на трамплінах і фігурах), бордеркрос (перегони на швидкість зі стрибками та поворотами), слалом і хафпайп (катання в півтрубі). В Україні сноубординг, як і гірські лижі, активно розвивається в Карпатському регіоні, зокрема на курортах Буковель, Драгобрат, Красія та інших.

До *повітряних* видів екстремального туризму належать парашутний спорт, скайсерфінг, бейсджампінг (B.A.S.E. jumping) і дельтапланеризм. Ці види туризму поєднують фізичне навантаження, відчуття вільного польоту, адреналін і високу технічну складність. Вони вимагають не лише спеціального спорядження, а й тривалої підготовки, а також дотримання суворих заходів безпеки [6, с. 54].

Парашутний спорт охоплює низку дисциплін, кожна з яких має свої особливості та правила. Класичний парашутизм включає дві основні вправи: стрибки на точність приземлення та виконання фігур у вільному падінні.

У стрибках на точність мета спортсмена – потрапити якомога ближче до центра мішені, діаметр якої сьогодні становить усього 3 см. У минулому мішені були значно більшими: у часи використання круглих куполів (наприклад, УТ-15) достатньо було приземлитися в межах 80 м від центра, щоб вважати стрибок вдалим. Сучасні парашути типу «крило» (так звані плануючі оболонки) дозволяють набагато точніше контролювати траєкторію. Тепер для перемоги на змаганнях спортсмени мають демонструвати відхилення від центра мішені не більше ніж на 1–2 см протягом серії стрибків.

Дисципліна фігур у вільному падінні (freestyle skydiving) передбачає виконання складних рухів і елементів у повітрі під час падіння до моменту розкриття парашута. Цей напрям вважається одним з найконсервативніших, адже техніка виконання практично не змінюється протягом десятиліть, хоча вимагає високого рівня точності та контролю.

Групова акробатика передбачає синхронну роботу команди парашутистів, які у вільному падінні формують серії фігур, змінюючи позиції у просторі. Найчастіше команди складаються з 4 або 8 спортсменів, хоча в

окремих випадках формуються групи по 16 осіб і більше. Цей вид спорту потребує ідеальної злагодженості дій та точного дотримання послідовності.

Таблиця 1.2

Екстремальний туризм: розподіл за середовищем активності

Складові природного середовища	Види спорту	Природні перешкоди
Гори	Альпінізм	Складний гірський рельєф, вершини, траверси, льодовики
	Скелелазіння	Стрімкі прямовисні скелі
	Гірськолижний спорт	Гірські снігові схили
	Сноубордінг	Гірські снігові схили
	Маунтінбайк	Складний пересічений рельєф, як правило, гірський
	Тріал	Складний пересічений рельєф, як правило, гірський
	Гірський туризм	Складний гірський рельєф, перевали, траверси, льодовики
	Пішохідний туризм (частково до перевалів 2Б категорії труднощі)	Складний пересічений рельєф, іноді - перевали до 2Б категорії
	Лижний туризм (частково - до перевалів 2А категорії труднощі)	Складний пересічений рельєф взимку, іноді – перевали до 2А категорії
Підземні порожнини	Спелеотуризм Спелеологія	Природні печери (горизонтальні, вертикальні, комбіновані), сифони, штучні порожнини
	Пересічені рівнини і рослинним покривом	Спортивне орієнтування
Спортивна радіопеленгація («польовання на лисиць»)		Пересічена місцевість, лісові масиви
Пішохідний туризм (переважно)		Пересічена важкопрохідна місцевість, траверси, переправи, болота, лісові масиви
Лижний туризм (переважно)		Пересічена важкопрохідна місцевість взимку, лісові масиви
Велотуризм		Пересічена місцевість, бездоріжжя
Автомобілотуризм		Пересічена місцевість, бездоріжжя
Гідрологічні об'єкти	Водний слалом	Стрімка течія, пороги, переكاتи
	Вітрильний спорт	Морські акваторії, вітри, хвилі
	Підводний спорт (дайвінг)	Морські глибини
	Водний туризм (рафтинг, каякінг)	Стрімка течія, пороги, шевери переكاتи, плеса, притиски, мілини
	Вітрильний туризм	Акваторії морів, лиманів, озер та
	Риболовний спорт	Водні акваторії, льодові ділянки

Джерело: [15]

Скайфрестайл (freestyle skydiving) – порівняно нова дисципліна, що з'явилася у 1990-х роках. Спортсмен виконує у вільному падінні складні, естетично привабливі рухи, які оцінюються за критеріями краси, техніки і

складності. Важливу роль відіграє оператор зйомки, який повинен не лише зафіксувати виконання фігур, але й зробити це динамічно й ефектно.

Скайсерфінг – один із найефектніших і водночас найскладніших видів парашутного спорту. Парашутист виконує фігури у вільному падінні з прикріпленою до ніг дошкою, схожою на сноуборд. Зміни в аеродинаміці тіла суттєво ускладнюють контроль, тому цей вид спорту вимагає від учасника вищого рівня підготовки. Як і у фристайлі, робота відеооператора оцінюється нарівні з діями спортсмена.

Бейсджампінг (B.A.S.E. jumping) – один із найбільш ризикованих повітряних видів екстремального туризму. Назва походить від перших літер англійських слів: building (будівля), antenna (щогла), span (міст), earth (скеля), тобто об'єктів, з яких здійснюються стрибки. На відміну від класичного парашутизму, бейсджампінг передбачає стрибки з малої висоти (зазвичай до 600 м), що залишає спортсмену лише кілька секунд на стабілізацію і розкриття парашута. Наприклад, падіння з висоти 150 метрів триває приблизно 5,6 секунди. Цей спорт вважається надзвичайно небезпечним, адже навіть незначні помилки можуть мати фатальні наслідки. Для стрибків використовують спеціалізовані парашути з ручним розкриттям, великі витяжні парашути та інше обладнання. Серед типів бейсджампінгу виділяють класичні одиночні стрибки, акробатичні стрибки, стрибки в костюмах-крилах (wingsuit) і групові формації.

Дельтапланеризм (англ. hang gliding) – вид повітряного спорту, в якому польоти здійснюються за допомогою дельтапланів – легких, безмоторних літальних апаратів з трикутним крилом. Пілот управляє польотом, змінюючи положення свого тіла. Зліт здійснюється, як правило, з гірських схилів або за допомогою буксирування за літаком чи автомобілем. Дельтапланеризм дозволяє досягати тривалих польотів – до кількох годин – і перетинати значні відстані (іноді понад 100 км). Цей вид спорту вимагає гарної фізичної підготовки, знань про метеоумови та високого рівня технічної майстерності.

Серед сучасних різновидів екстремального туризму виокремлюють низку новітніх і екзотичних напрямів, які вийшли далеко за межі традиційних

уявлень про активний відпочинок. До них належать космічний туризм, кайтсерфінг, джайлоо-туризм, подорожі до полярних регіонів, а також атомний (ядерний) туризм.

Космічний туризм – це комерційні польоти в космічний простір, під яким зазвичай мається на увазі висота понад 100 км над рівнем моря – умовна межа, відома як лінія Кармана. Саме ця висота вважається межею атмосфери та космосу. Першим космічним туристом став американський мільйонер Денніс Тіто, який у 2001 році здійснив семиденний політ на Міжнародну космічну станцію (МКС) за орієнтовну суму 20 мільйонів доларів. Згодом до нього приєдналися інші заможні мандрівники, зокрема громадянин ПАР Марк Шаттлворт [6, с. 154]. З того часу космічний туризм значно розвинувся. Компанії Virgin Galactic, Blue Origin і SpaceX активно працюють над розширенням пропозицій. У 2021–2023 роках уже десятки туристів побували на суборбітальних польотах, а SpaceX здійснила перший приватний орбітальний політ без участі професійних астронавтів. У майбутньому планується запуск готелів на орбіті, польоти навколо Місяця, а згодом – і подорожі до Марса.

Круїзи до Арктики та Антарктики стали окремим напрямом екстремального туризму. Ці подорожі дають змогу побачити унікальні природні ландшафти, льодовики, айсберги, а також диких тварин – білих ведмедів, моржів, пінгвінів, китів. Незважаючи на суворі кліматичні умови, попит на такі подорожі зростає щороку. Полярні регіони приваблюють не лише екзотикою, а й репутацією одних з найчистіших екосистем на планеті [6, с. 186]. У зв'язку зі змінами клімату та крихкістю екологічного балансу полярні круїзи проводяться з дотриманням жорстких міжнародних екологічних стандартів – наприклад, вимог Міжнародної асоціації антарктичних туроператорів (ІААТО) і Полярного кодексу ММО.

Атомний туризм, або ядерний туризм, передбачає відвідування зон, пов'язаних із історією ядерної енергетики або техногенних катастроф. Найвідомішим прикладом є Чорнобильська зона відчуження в Україні. Після аварії на ЧАЕС у 1986 році територія була закрита для проживання, але

пізніше стала популярним туристичним об'єктом. Чорнобиль часто згадується у світових ЗМІ як унікальний напрям, що поєднує індустріальний туризм, історичну пам'ять і елемент «постапокаліптичної» естетики. Згідно з рейтингом, опублікованим журналом Forbes, Чорнобиль очолив список найбільш екзотичних туристичних напрямків [28]. Переважна більшість відвідувачів – іноземці. Інтерес до атомного туризму зріс і після аварії на японській АЕС «Фукусіма-1» у 2011 році, коли зросла кількість подорожей до місць ядерної інфраструктури, як діючих, так і виведених з експлуатації [7]. Деякі країни, зокрема Франція, Німеччина та Чехія, почали розробляти спеціальні туристичні маршрути атомними об'єктами в рамках програм наукового і технічного туризму.

Кайтсерфінг (kiteboarding) – сучасний водний вид спорту, який поєднує елементи серфінгу, віндсерфінгу, вейкбордингу та повітряного управління за допомогою кайта – великого парашута або повітряного змія. Спортсмен стоїть на дошці і керує кайтом, який тягне його по поверхні води. Найбільш популярні локації для кайтсерфінгу – узбережжя Бразилії, Єгипту, Домініканської Республіки, Маврикію та ПАР. Цей вид туризму вимагає доброї фізичної підготовки та навичок керування спорядженням, особливо в умовах сильного вітру і хвиль.

Джайлоо-туризм – це форма екстремального етнотуризму, що виникла у Центральній Азії, зокрема в Киргизстані. Назва походить від киргизького слова «жайлоо» – літнє пасовище в горах. Джайлоо-туризм передбачає проживання у юртах, участь у традиційному побуті кочових народів, знайомство з місцевою культурою, ремеслами та кухнею. Туристи можуть долучитися до перегонів на конях, гірських маршрутів, риболовлі, полювання з беркутом. Основна ідея – поєднати пригодницький туризм із культурним зануренням в автентичне середовище.

Таким чином, екстремальний туризм – це багатогранне і динамічне явище, яке постійно змінюється, виходячи за рамки традиційного екстриму. Він охоплює не лише активні види спорту, але й мандрівки до

важкодоступних, небезпечних або унікальних місць, що викликають у туристів сильні емоції та незабутні враження.

1.3. Закордонний досвід розвитку екстремального туризму

Розвиток ринку екстремального туризму у світі тісно пов'язаний зі зростанням міжнародних туристичних прибуттів. За прогнозами Асоціації пригодницького туризму (Adventure Travel Trade Association, АТТА), до 2050 року до 50% мандрівників обиратимуть активні та пригодницькі види відпочинку, включаючи екстремальні. Це спонукає туристичні компанії створювати нові унікальні маршрути, які поєднують адреналін, активність та відкриття нових територій. Пропозиції стають дедалі різноманітнішими – від технічних сходжень і занурень до експедицій у віддалені регіони планети.

АТТА спільно з Університетом Джорджа Вашингтона провели масштабне дослідження ринку екстремального туризму на трьох основних туристичних напрямках – Європі, Північній і Латинській Америці, які разом формують 70% світових туристичних прибуттів [6]. У дослідженні розрізняють два основні типи пригодницького туризму: *hard adventure* (спелеотуризм, скелелазіння, трекінг, льодолазіння) та *soft adventure* (сафарі, дайвінг, рафтинг, легкі походи тощо). Перший тип передбачає високий рівень ризику та необхідність фізичної підготовки, тоді як другий більше орієнтований на широку аудиторію з помірним рівнем складності.

Ринок екстремального туризму також характеризується специфічною аудиторією. За даними АТТА, більшість учасників подорожей такого типу – це люди віком 18–44 роки, які мають вищу освіту, цікавляться спортом і активно користуються цифровими технологіями. Так звані «baby boomers» (45–64 роки) також становлять помітну частину споживачів, адже мають більше вільного часу й ресурсів для здійснення мрій. Середній вік туриста-пригодника становить 36 років, 57% з них – чоловіки, переважно неодружені, із середнім щомісячним доходом близько \$3700 [6]. Молодь зазвичай планує

подорожі самостійно через інтернет, тоді як старші мандрівники частіше користуються послугами туроператорів, інструкторів та гідів.

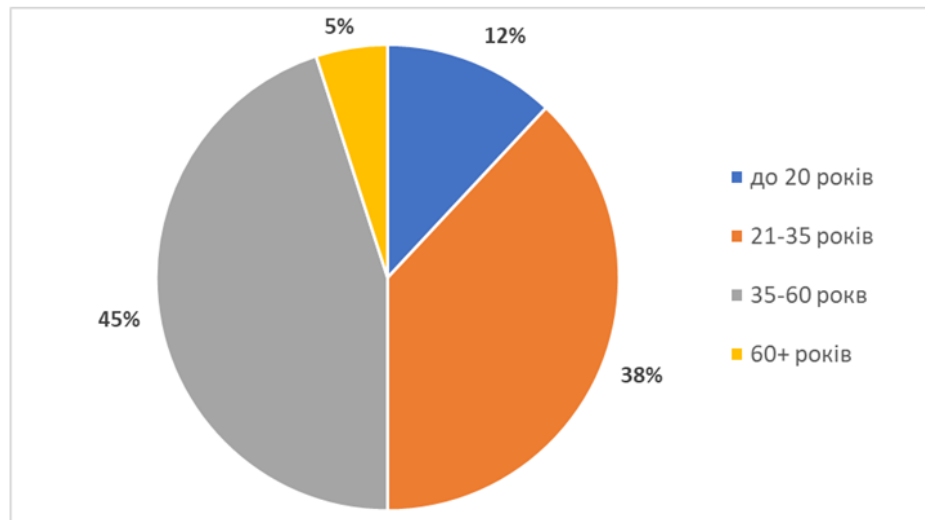

Рис. 1.4. Сегментація екстремальних туристів за демографічними ознаками (глобальний рівень) [50]

У 2024 році середня тривалість подорожей в екстремальному (пригодницькому) туризмі становила приблизно 12 днів для турів категорії hard adventure та близько 10 днів для soft adventure. Hard adventure включає більш ризиковані та фізично вимогливі активності, тоді як soft adventure охоплює менш складні, але все ж активні види відпочинку.

За ініціативою Асоціації пригодницького туризму (АТТА) була створена спеціальна програма й методика для оцінювання конкурентоспроможності розвитку екстремального туризму у світі. Цей показник, відомий як Adventure Tourism Development Index (ATDI), ґрунтується на принципах сталого розвитку туристичної галузі та враховує економічні, соціальні й екологічні фактори. Індекс ATDI визначається для 190 країн, що дозволяє аналізувати і порівнювати їхній потенціал і ефективність у розвитку сектору пригодницького туризму [6].

Згідно з останнім звітом Асоціації пригодницького туризму (АТТА), опублікованим у 2024 році, найкращими країнами для розвитку екстремального туризму визнані Німеччина, Франція, Швейцарія, Коста-Ріка та Чилі. Особливо виділяються нові перспективні напрямки в цій галузі – скандинавські країни, зокрема Норвегія, Швеція та Фінляндія. Серед держав,

що розвиваються, значним прогресом відзначаються Польща та Південна Корея. Україна у цьому рейтингу посіла 72-ге місце станом на 2024 рік, що свідчить про наявний потенціал, але й про необхідність подальшого розвитку інфраструктури та безпеки у сфері екстремального туризму [33, с. 28].

Таблиця 1.3

Середній рівень витрат екстремального туриста під час подорожі (без урахування транспортних витрат)

	Soft adventure		Hard adventure	
	2024	Різниця (2019-2024)	2024	Різниця (2019-2024)
Європа	\$897	24%	\$924	28%
Північна Америка	\$1 152	9%	\$875	25%
Латинська Америка	\$1 501	25%	\$1 333	85%

Джерело: [61]

Географія екстремального туризму є надзвичайно різноманітною і тісно пов'язаною з унікальними природними та історичними особливостями різних регіонів світу. У різних країнах сформувалися свої напрямки екстремального відпочинку, які відповідають місцевим кліматичним умовам і ландшафтам.

Таблиця 1.4

Рейтинг-10 країн екстремального туризму (рейтинг АТТА), 2024 р.

Країни, що розвиваються	Розвинені країни
Коста Ріка	Німеччина
Чилі	Франція
Тайланд	Швейцарія
Бразилія	Норвегія
Китай	Австрія
Перу	Іспанія
Туреччина	Велика Британія
Монтенегро	Нова Зеландія
ОАЕ	Канада
Румунія	Японія

Джерело: [50; 51; 60]

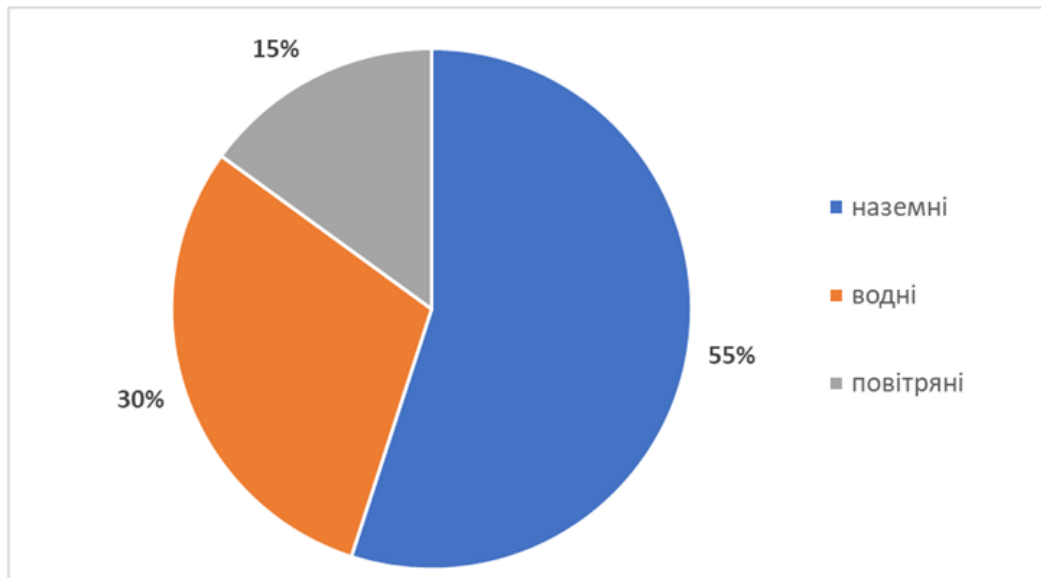

Рис. 1.5. Співвідношення екстремального туризму за видами активності (сухопутні, водні, повітряні) [50].

Одним із найпопулярніших видів екстремального туризму є дайвінг, який особливо активно розвивається в Південно-Східній Азії. Країни, такі як Малайзія, Філіппіни та Індонезія, пропонують широкий вибір дайвінг-центрів практично на кожному курорті з високим рівнем обслуговування. У Новій Зеландії одне з найкращих місць для дайвінгу – Bay of Islands на Північному острові, відоме своєю кількістю затонулих кораблів, що створює унікальний підводний ландшафт, але й підвищує ризики для дайверів. Популярність дайвінгу зростає також у таких туристичних регіонах, як Куба, Гаваї, Єгипет, Туреччина та Іспанія. Наприклад, Шарм-ель-Шейх в Єгипті відомий багатством підводної флори і фауни Червоного моря, що дозволяє перебувати під водою тривалий час, відкриваючи кожен раз нові цікаві об'єкти. Тут добре розвинена мережа дайвінг-школ, де за кілька днів можна опанувати базові навички цього захопливого виду спорту [6, с. 78].

Серфінг користується великою популярністю в Америці та Австралії, де природні умови і морські хвилі ідеально підходять для цього виду активного відпочинку. В Україні ж через відсутність відповідного клімату і хвиль серфінг не поширений. Найвідоміші центри серфінгу розташовані в таких місцях, як Сідней та Флорида, куди приїжджають спортсмени з усього світу для тренувань та участі в змаганнях.

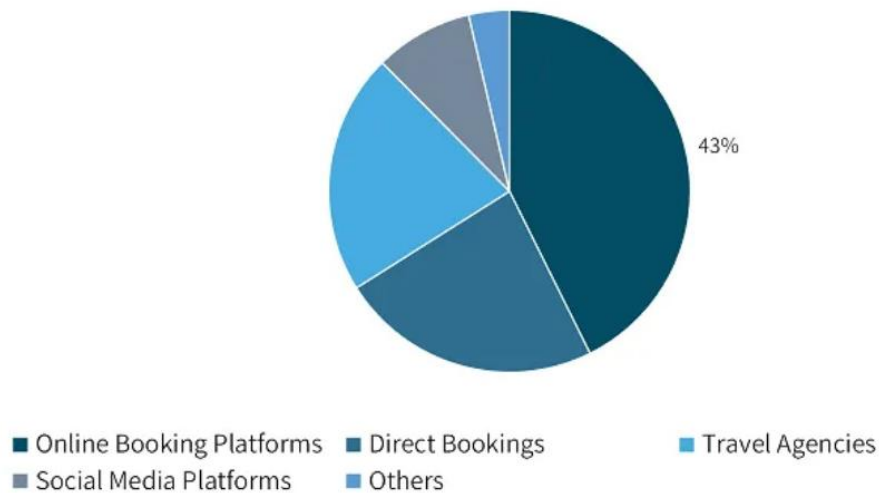

Рис.1.9. Способи бронювання послуг на ринку екстремального туризму, 2024 р. [55].

Віндсерфінг, поєднуючи елементи серфінгу і вітрильного спорту, особливо розвинений в Єгипті. Майже в кожному курортному містечку країни діють школи віндсерфінгу, де працюють кваліфіковані інструктори з різних країн, що сприяє популяризації цього виду спорту серед туристів [6, с. 80].

Найкращі локації для занять рафтингом зосереджені переважно у Північній Америці, зокрема на річках Канади, Аляски та Колорадо. Ці регіони відомі своїми гірськими річками з бурхливою течією, що ідеально підходять для сплавів різного рівня складності. В Африці серед найвідоміших місць для рафтингу та каякінгу – витoki Нілу в Уганді та пороги Замбезі, що розташовані на кордонах Замбії і Зімбабве. Рафтинг по Нілу вважається одним із найпопулярніших і видовищних у світі: тут розташовано 16 порогів, оцінюваних від 3 до 6 балів за міжнародною шкалою складності, а загальна протяжність «білої води» сягає 41 км, що робить цей маршрут викликом навіть для досвідчених спортсменів. Взагалі ж, майже будь-яка гірська річка у світі може стати чудовим майданчиком для рафтингу та каякінгу, тому цей вид активного туризму має дуже широку географію.

Альпінізм зосереджений у регіонах з найвищими і найскладнішими гірськими вершинами світу. Однією з найвідоміших цілей для альпіністів є підкорення Евересту – найвищої гори планети, що символізує вершину майстерності та мужності. Окрім цього, популярністю користуються суворі й

екстремальні піки Аляски, які привертають увагу альпіністів, що шукають справжні виклики в суворих природних умовах. Ці регіони пропонують унікальні можливості для поєднання фізичної підготовки, технічних навичок і витривалості, що робить альпінізм одним із найбільш престижних і захопливих видів екстремального туризму [6, с. 120].

Таблиця 1.7.

Огляд гірськолижної інфраструктури в Європі, 2024 р.

Країна	Довжина трас, км	Кількість підйомників, од.	Пропускна здатність підйомників, тис. чол./год.	Кількість підйомників на 1000 кв. км	Кількість підйомників на 10 тис. жителів
Австрія	3 400	1161	1 420,2	13,8	1,4
Андорра	275	103	128,5	220,1	15,1
Болгарія	80	50	28,9	0,5	0,1
Німеччина	224	110	104,7	0,3	0,01
Іспанія	149	49	35,7	0,1	0,01
Італія	4 929	760	868,8	2,5	0,1
Норвегія	77	57	59,5	0,2	0,1
Польща	36	42	12,3	0,1	0,01
Румунія	29	14	н/д	0,1	0,01
Словаччина	77	47	25,1	1,0	0,1
Словенія	103	41	31,0	2,0	0,2
Фінляндія	96	83	44,0	0,3	0,2
Франція	2 641	936	1 048,6	1,7	0,2
Чехія	53	41	н/д	0,5	0,04
Швейцарія	2 760	792	627,0	19,2	1,1
Швеція	122	158	48,7	0,4	0,2

Джерело: [25]

У парашутизмі складно виділити конкретні популярні місця, адже стрибки виконуються в багатьох регіонах світу. Водночас для бейсджампінгу існують відомі «храми» цього виду екстриму – знамениті американські хмарочоси, телевежі та мости. Найбільшим у світі легальним бейс-заходом вважається щорічне Свято мосту Жорж-Брідж у США, яке збирає сотні учасників і глядачів [18, с. 179-183].

Нову Зеландію часто називають батьківщиною багатьох видів екстремального туризму завдяки унікальним природним умовам і широким можливостям для активного відпочинку. Країна не відзначається багатою

історико-архітектурною спадщиною, зате має ідеальні умови для розвитку пригодницьких видів спорту. Саме тут було винайдено знаменитий стрибок на «тарзанці» (bungee jumping). Сучасні екстремальні пропозиції включають стрибки з вертольотів і каньйонів висотою до 400 метрів, а також унікальні варіанти стрибків у неактивні вулканічні жерла, що стали популярними серед досвідчених адреналінових шукачів.

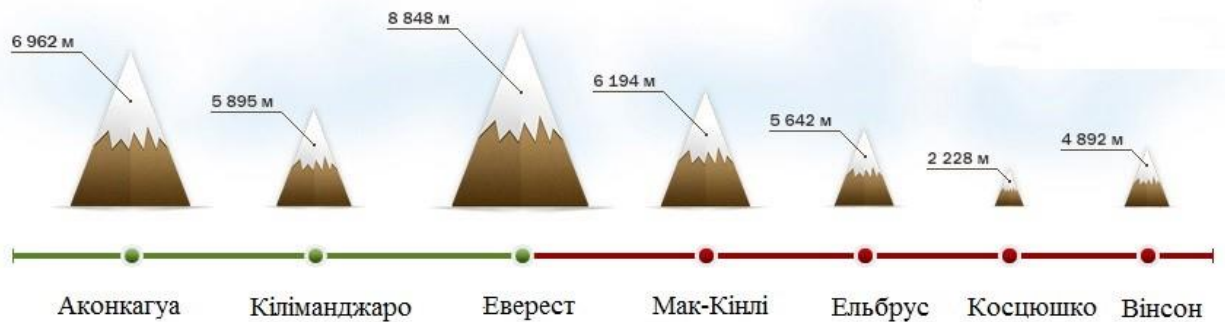

Рис. 1.6. Всесвітній альпіністський проєкт «Seven Summits» («Сім вершин») [55].

Серед новітніх видів екстриму в Новій Зеландії варто відзначити water bug – спорт, у якому спортсмен у касці та рятувальному жилеті лежить на спеціальній дошці, спускаючись по бурхливих річках, перелітаючи через пороги й долаючи природні перешкоди. Jetboat – це ще один унікальний екстремальний атракціон: сплав на металевих човнах, оснащених потужними двигунами, що дозволяють робити швидкі повороти, рухатися проти течії та виконувати різноманітні трюки. Також популярною є організація подорожей по печерах (caving), де туристи не просто ходять по підземних ходах, а плавають на каное або надувних плотах підземними річками, милуючись сталактитами та сталагмітами з унікальної водної перспективи. І наостанок, Zorb – розвага, під час якої людину поміщають у велику пластикову кулю, фіксують руки, ноги та пояс, а потім запускають кулю з гори. Вона котиться зі швидкістю, підстрибуючи на нерівностях, створюючи неймовірне відчуття польоту і адреналіну.

Одним із найунікальніших видів екстремального відпочинку в Північній Америці є полювання на торнадо – неймовірно ризикований вид активності, під час якого туристи намагаються якомога ближче наблизитися до смерчу,

щоб зафіксувати його на фото або відео. Торнадо – одне з найнебезпечніших природних явищ, яке супроводжується потужними вітрами і руйнівною силою. Найчастіше смерчі трапляються в так званій «Торнадо Алеї» – регіоні, що охоплює штати Оклахома, Канзас, Небраска та Техас. Пік активності припадає на весняно-літній період, особливо з квітня по червень. Найекстремальнішим варіантом такого полювання вважається переслідування торнадо вночі під час грози, що додає адреналіну, але значно підвищує ризики для життя і здоров'я учасників.

У Ріо-де-Жанейро туристичні компанії пропонують сміливим мандрівникам відкрити «темну сторону» міста, організовуючи екскурсії в райони з підвищеним рівнем злочинності та навіть зустрічі з представниками місцевих банд. Цей вид екстремального туризму надзвичайно небезпечний і потребує високої обережності, адже такі зустрічі можуть загрожувати життю і здоров'ю туристів.

В Іспанії популярністю користуються традиційні забіги биків, відомі як «енсьєрро». Щороку тисячі туристів приїжджають сюди заради гострих відчуттів, коли вони намагаються втекти від розлючених биків, які несуться вулицями міста. Цей вид розваги є небезпечним і вимагає хорошої фізичної підготовки і швидкості реакції, адже будь-яка помилка може призвести до серйозних травм.

Африканський континент, відомий як земля вічного літа, приваблює любителів сафарі з усього світу. Особливо популярні сафарі-тури проводяться в Кенії, Танзанії, Уганді, Намібії та Південно-Африканській Республіці. Сучасні екстремальні подорожі в дику африканську природу дають змогу побачити диких тварин у їх природному середовищі, а також відчутти на собі всю міць і красу незайманої природи.

Відносно недавно значно зросла популярність круїзів у найвіддаленіші куточки планети – Арктику та Антарктику. Все більше туристів прагнуть випробувати себе в екстремальних кліматичних умовах і побачити унікальну флору і фауну, зокрема пінгвінів і тюленів. Під керівництвом досвідчених інструкторів будь-яка фізично здорова людина може здійснити екстремальний

похід на лижах до Північного чи Південного полюса і безпечно повернутися назад, що вважається одним із найскладніших і водночас захопливих викликів для мандрівників [33, с. 40–43].

Отже, розвиток екстремального туризму у різних регіонах світу значною мірою залежить від наявності специфічних природних та культурних ресурсів, які сприяють появі нових видів екстремальних видів спорту і активного відпочинку. Згідно з даними досліджень АТТА, можна стверджувати, що ринок екстремального туризму є вагомим і самостійним сегментом туристичної індустрії, який сьогодні демонструє динамічний і стрімкий розвиток. За експертними оцінками, понад 25% усіх мандрівників світу займаються пригодницьким туризмом. Типовий турист-екстремал зазвичай належить до вікової групи 35-45 років, має середній або високий рівень доходу і прагне відкривати нові, унікальні місця для подорожей. З огляду на постійне зростання попиту на пригодницькі тури, екстремальний туризм можна розглядати як перспективний вид туризму.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Характеристика ресурсів екстремального туризму

Екстремальний туризм як форма активного відпочинку тісно пов'язаний з використанням специфічних природних і культурних ресурсів, що забезпечують умови для здійснення небезпечних або фізично складних туристичних активностей. Різноманіття форм екстремального туризму вимагає наявності відповідних ландшафтних, кліматичних, водних, геологічних та історико-культурних характеристик територій, які слугують базою для організації таких подорожей. У цьому контексті важливим є аналіз і систематизація туристичних ресурсів, що мають потенціал для розвитку екстремального туризму в регіональному та глобальному масштабах.

Туристичні ресурси – це особливі властивості природного середовища, їх поєднання, а також результати людської діяльності, природні, історичні та соціокультурні об'єкти, які викликають інтерес у мандрівників, мотивують їх до подорожей і здатні задовольнити потреби у відпочинку, відновленні фізичних та емоційних сил, а також інтелектуальному розвитку. Основне значення туристичних ресурсів полягає в тому, що вони є базою для створення туристичного продукту та формування його пропозиції [35, с. 315]. Іншими словами, саме туристичні ресурси є джерелом туристичного продукту [59, с. 125].

У контексті екстремального туризму головну роль відіграють природні ресурси, тому їх слід класифікувати відповідно до різновидів активного відпочинку. Окрему категорію становлять суспільно-історичні ресурси, на основі яких формуються певні спеціалізовані види туризму. Таким чином, для екстремального туризму можна виділити кілька основних груп ресурсів: природно-географічні ландшафтні, водні, геологічні (спелеологічні), природно-антропогенні та суспільно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси.

До природно-антропогенних рекреаційно-туристичних ресурсів, за класифікацією О.О. Бейдика, належать різноманітні заповідні об'єкти, зокрема національні природні парки, біосферні та природні заповідники, заказники, пам'ятки природи, регіональні ландшафтні парки, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, лісопарки, гідропарки, зоологічні парки, дендропарки, лукопарки та печерні міста. Дослідження таких ресурсів базується на аналізі статистичних даних [34, с. 46].

Рис. 2.3. Структура рекреаційно-туристичних ресурсів [31]

Суспільно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси охоплюють об'єкти та явища, створені людською діяльністю в історико-соціальному контексті, які мають культурну, меморіальну або символічну цінність і використовуються з рекреаційною та туристичною метою. До цієї категорії належать архітектурно-історичні пам'ятки, зокрема сакральні споруди, громадські та військові об'єкти, комплекси садово-паркового мистецтва, монументальні ансамблі, меморіали й скульптури. Окрему групу становлять біосоціальні ресурси, що включають місця, пов'язані з життям і діяльністю видатних особистостей, а також подійні ресурси – осередки значущих історичних, політичних, культурних, екологічних або військових подій [34, с. 99]. У контексті

екстремального туризму такі ресурси часто набувають особливої привабливості, наприклад, як локації для військово-історичних реконструкцій, нестандартних квестів, урбаністичних пригод або участі в масових культурно-спортивних подіях. Водночас, основу більшості видів екстремального туризму становлять природні перешкоди, тому доцільно класифікувати природно-географічні рекреаційно-туристичні ресурси відповідно до особливостей конкретних видів активної діяльності, які здійснюються на їх основі.

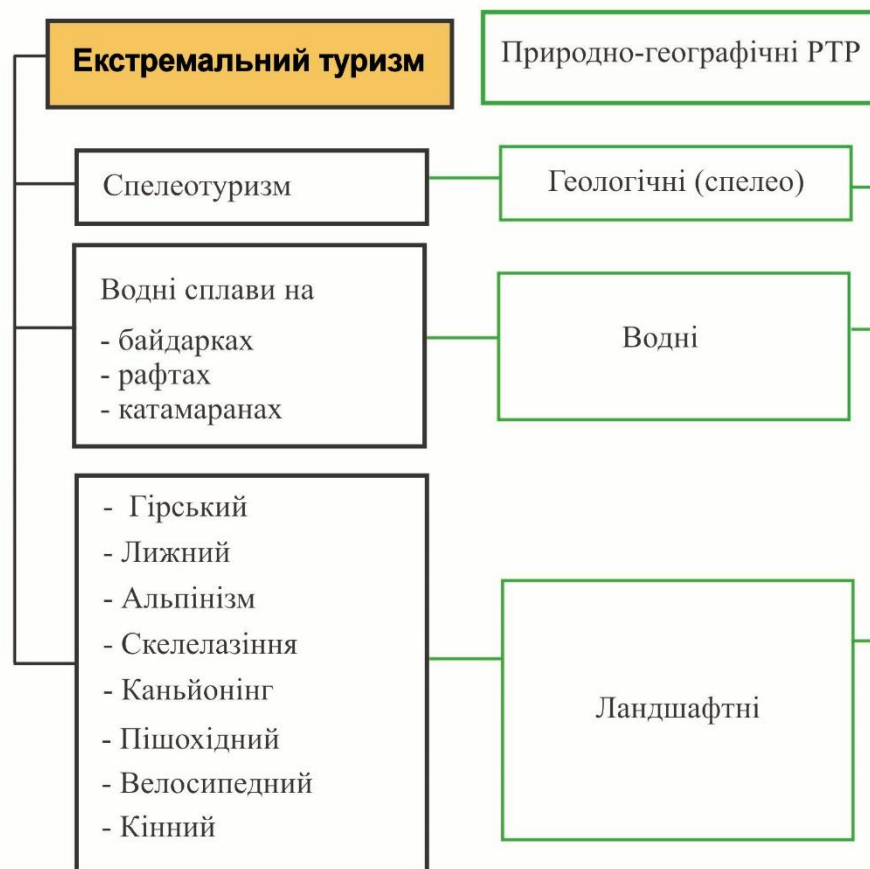

Рис. 2.2. Структура ресурсів екстремального туризму [32]

Різні види екстремального туризму тісно пов'язані з певними типами природних ресурсів. Зокрема, спелеотуризм базується на геологічних ресурсах, зокрема карстових і лавових печерах. Водні види екстремального туризму, такі як рафтинг, каякінг, дайвінг, серфінг чи каньйонінг, реалізуються завдяки наявності річок, озер, морів, водоспадів та інших водних об'єктів. Туризм у гірській місцевості – включаючи альпінізм, гірськолижний, пішохідний, велосипедний, а також кінний туризм – здійснюється переважно на основі ландшафтних ресурсів, до яких належать гірські масиви, каньйони,

плато, лісові масиви та відкриті простори. Природно-антропогенні рекреаційно-туристичні ресурси – наприклад, національні парки, заповідні території, спеціалізовані центри активного туризму – можуть використовуватися як для масових, так і для індивідуальних форм екстремального туризму.

Природні та природно-антропогенні ресурси становлять основу оцінки ресурсно-рекреаційного потенціалу території. Саме від їх наявності, якості й доступності залежить можливість організації екстремальних туристичних маршрутів, забезпечення безпеки та привабливості туристичного продукту для цільової аудиторії. Тому важливо детально проаналізувати природну ресурсну базу в контексті різних видів екстремального туризму, звертаючи увагу на специфіку кожного напрямку.

Таблиця 2.2.

Найбільші печери України

Карстова порожнина	Карстова область	Місце знаходження	Довжина, м
Оптимістична	Подільсько-Буковинська	Тернопільська обл.	220 000
Озерна	Подільсько-Буковинська	Тернопільська обл.	114 000
Попелюшка	Передгірно-Кримська	АР Крим	80 000
Кришталева	Подільсько-Буковинська	Тернопільська обл.	22 000
Млинки	Подільсько-Буковинська	Тернопільська обл.	21 000
Червона	Гірсько-Кримська	АР Крим	13 700
Вертеба	Подільсько-Буковинська	Тернопільська обл.	7 820
Буковинка	Подільсько-Буковинська	Чернівецька обл.	2 300
Угринь	Подільсько-Буковинська	Тернопільська обл.	2 120
Солдатська	Подільсько-Буковинська	АР Крим	2 100

Джерело: [28]

Спелеотуризм, як один із найменш масових, але досить популярних напрямів, передбачає дослідження природних підземних утворень – печер, шахт і карстових систем. Це вимагає високої фізичної підготовки, спеціального спорядження та дотримання заходів безпеки. Деякі печери мають досліджену протяжність понад 150 км, однак велика їх частина закрыта для відкритого доступу через потенційні ризики [37, с. 215]. В Україні на сьогодні

відомо понад 1100 печер різного типу – від невеликих порожнин до велетенських печерних систем, зокрема Оптимістична, Озерна, Млинки, Атлантида, Кришталева та інші, які приваблюють дослідників і екстремалів з усього світу.

На території України сформувалося чотири ключові райони, сприятливі для розвитку спелеотуризму: Поділля, Буковина, Причорномор'я та Крим. Кожен із них має свою специфіку та унікальні природні умови. У Поділлі, Буковині та Причорномор'ї переважають печери горизонтального типу, що відзначаються складною системою проходів, лабіринтів і залів, які часто мають різну категорію складності. У Криму ж домінують вертикальні та комбіновані печери, що вимагають спеціальної техніки спуску та підйому, а також високої підготовки спелеотуристів.

Поділля є одним із найбагатших регіонів України за кількістю та різноманітністю печер. Тут, у товщах неогенових гіпсів, знаходиться друга за довжиною печера у світі – «Оптимістична», протяжність якої перевищує 260 км. Також у цьому регіоні розташовані відома своєю розгалуженою системою «Озерна», спортивна печера «Млинки», музейна печера «Кришталева» та багато інших. Ці об'єкти стали основою для формування туристичних маршрутів різної складності, як навчального, так і спортивного рівня.

У Кримських горах, зокрема на масивах Карабі-Яйла, Довгоруківська Яйла, Чатир-Даг, Ай-Петрінська Яйла та Карадаг, карстові процеси сформували глибокі вертикальні печери й провалля з підземними річками, сифонами, сталактитовими залами та підземними озерами. Особливо відомими є комбіновані печери «Солдатська» і «Нахімівська» на Карабі-Яйлі, а також вертикальні «Дружба» та «Молодіжна». На Довгоруківській Яйлі знаходиться унікальна багатоярусна печера Кизил-Коба (Червона печера), є однією з найвідоміших природних пам'яток Криму й водночас об'єктом для спелеоекскурсій, спортивних походів і наукових досліджень. Масив Чатир-Даг вважається ідеальним навчальним полігоном для початківців, оскільки тут зосереджено багато печер різного рівня складності, що дозволяє поступово опановувати техніку вертикального та горизонтального спелеотуризму.

Багато з печер України мають офіційно класифіковані туристично-спортивні маршрути, внесені до державного реєстру класифікованих печер. Станом на сьогодні в Україні налічується 157 печер, які мають категорії складності від I до IV [29, с. 5]. Це свідчить про високий потенціал країни для подальшого розвитку спелеотуризму.

Рис. 2.4. Розподіл печер за регіонами України [55]

Водний туризм. До водних рекреаційних ресурсів належать природні та штучні водні об'єкти, зокрема річки, озера, водосховища, канали й морські акваторії, які можуть використовуватися для туристичних подорожей, активного відпочинку, тренувань і змагань. Україна має розгалужену річкову мережу з великою кількістю водотоків, придатних для організації водних походів різної складності. За даними гідрографічних досліджень, на території країни протікає понад 63 тисячі річок, з яких 123 мають довжину понад 100 км, а 14 річок перевищують 500 км у довжину [34, с. 73]. З огляду на рельєф та гідрологічні характеристики, туристично-спортивні маршрути на річках умовно поділяють на три групи: ріки низовин, ріки височин і гірські ріки Карпатського регіону.

До річок низовин належать водотоки, що протікають у межах Придніпровської та Поліської низовин, а також Полтавської рівнини. Це, зокрема, Дніпро з його численними притоками – Прип'яттю (в яку впадають Стир, Словечна, Уборть тощо), Десною (з її притоками Сейм, Остёр), Сулою, Пслон, Ворсклою, а також річки басейну Сіверського Дінця. Ці водні шляхи здебільшого мають спокійний перебіг і незначні перепади висот, тому на них

можливе проведення водних походів до I категорії складності. Вони є ідеальними для початківців, сімейного відпочинку, шкільних походів і масових сплавів.

Ріки височин – друга група – охоплюють водотоки, що протікають територією Волинської, Придніпровської, Подільської та Передкарпатської височин. До них належать праві притоки Прип'яті – Горинь, Случ, Тетерів, Уж, а також притоки Дніпра – зокрема річка Рось. Важливе значення мають річки басейну Південного Бугу (Синюха, Бужок), а також верхів'я Дністра й його ліві притоки – Збруч, Смотрич, Жванець, Іванчик тощо. Ці ріки дають змогу здійснювати водні походи до II–III категорії складності. Через різноманітність рельєфу, швидкість течії та наявність порогів вони є добрим полігоном для технічного навчання та набуття досвіду. Рекомендований сезон сплавів на цих річках – з березня по листопад, хоча в теплі роки він може починатися раніше та тривати довше [72, с. 67].

Таблиця 2.2

Категорії складності основних річкових систем України

Річки височин Басейн р. Дніпро	Басейн р. Південний Буг	Басейн р. Прип'ять	Басейн р. Дністер	Річки Карпатського регіону
I-II категорія складності	II категорія складності	II категорія складності	II категорія складності	II категорія складності
	III категорія складності			III та IV категорії складності

Джерело: [21].

Проходження маршрутів на річках височин дозволяє туристам отримати ґрунтовну технічну та тактичну підготовку, необхідну для участі у більш складних водних походах, зокрема в гірських районах. На окремих ділянках річок традиційно організуються навчально-тренувальні збори та спортивні змагання. Наприклад, на Південному Бугу біля села Соколець щорічно проходять змагання з техніки водного туризму на трасах II–III категорії складності. Одним із найвідоміших місць є Мигійський поріг, де встановлена траса III категорії складності, що приваблює як професійних спортсменів, так

і досвідчених аматорів. У перспективі розвиток водного туризму в Україні передбачає розширення інфраструктури, підвищення безпеки маршрутів та активну інтеграцію в міжнародні туристичні програми.

До третьої групи належать гірські річки Карпатського регіону, які є найскладнішими і водночас найцікавішими з точки зору водного туризму. Це, передусім, добре відомі туристам річки басейну Дністра, зокрема Чорний Черемош, Білий Черемош, Черемош, Прут, Стрий, а також річка Тиса й її численні притоки, що протікають територією Закарпатської області. Завдяки своїй бурхливій течії, численним порогам і мальовничим ущелинам, ці ріки вже давно стали класичними маршрутами для спортивного сплаву.

Упродовж останніх десятиліть туристичний потенціал регіону значно розширився завдяки освоєнню менш відомих, але не менш привабливих для водного туризму малих річок. Серед них – притоки Черемошу, такі як Пробійна та Бистрець, окремі притоки Стрия, а також верхів'я річки Прут. Активне включення цих водотоків у туристичну практику стало можливим завдяки розвитку сучасної техніки сплаву, зокрема каякінгу, що дозволяє проходити вузькі та стрімкі гірські ділянки, недоступні для традиційних байдарок чи плотів.

Гірські річки Карпат підходять для різних типів суден – каяків, байдарок, катамаранів, надувних плотів. Залежно від рівня води, пори року, типу судна та погодних умов, маршрути на цих річках можуть досягати IV категорії складності з окремими елементами V категорії [49, с. 95]. Весняний період паводків (квітень – травень) зазвичай є найкращим часом для проходження найскладніших ділянок.

Маршрути по гірських річках Карпатського регіону рекомендовані лише підготовленим туристичним групам, які мають досвід проходження порожистих маршрутів не нижче III категорії складності. Деякі водні перешкоди, як Ямницький пролом або поріг «Прикарпатський» на річці Прут, вимагають від учасників високого рівня володіння технікою маневрування та знання гідрологічних особливостей річки. Такі ділянки рекомендовані тільки тим, хто вже має досвід участі у водних походах IV категорії складності [36].

Сьогодні Карпати залишаються одним з основних регіонів України для розвитку спортивного водного туризму. Тут проводяться численні змагання, майстер-класи та навчальні заходи, що сприяє зростанню популярності гірських сплавів серед молоді та професійних туристів. Перспективи подальшого розвитку напряму пов'язані з удосконаленням інфраструктури, популяризацією каякінгу та підтримкою екологічного підходу до використання річкових ресурсів.

Таблиця 2.3

Розподіл туристичних маршрутів за видами туризму та рівнем складності

Вид туризму та характеристика походів	Категорійні походи (категорія складності – к.с)						Некатегорійні походи (ступінь складності)		
	1 к.с	2 к.с	3 к.с	4 к.с	5 к.с	6 к.с	1 ст.с	2 ст.с	3 ст.с
Протяжність походів км:									
Пішохідний	130	160	190	220	250-300	300	30	50	75
Лижний	130	160	200	250	160	300	30	50	75
Гірський	100	120	140	150	190	160	25	50	60
Водний	150	160	170	180	1000	190	25	50	60
Велосипедний	250	450	650	800	3000	-	50	80	120
На мотоциклах	1000	1500	2000	2500	3500	-	-	-	-
Вітрильний	150	200	300	400		-	-	-	-
Спелеопоходи (кількість печер)	5	4-5	1-2	1-2	1-2	-	3-4	2-3	1

Джерело: [20]

Альпінізм. Класичний альпінізм у високогірному розумінні – з льодовиками, розрідженим повітрям і висотами понад 4000 м – на території України практично неможливий через відсутність відповідного гірського рельєфу. Проте в межах південного узбережжя Криму створено унікальні умови для розвитку спортивного та аматорського скелелазіння, що активно розвивається вже кілька десятиліть. За рівнем різноманіття та технічної насиченості маршрутів Україна посідає одне з провідних місць у Європі.

Кримські гори на південному схилі різко обриваються до узбережжя Чорного моря стрімкими скелями заввишки понад 400 метрів. Ці скельні масиви складені з міцного, монолітного мармуровидного вапняку, що є ідеальним матеріалом для скелелазіння. Завдяки добрій якості породи та

високому ступеню збереженості (мала зруйнованість) скелі Криму надають широкий вибір маршрутів – від найпростіших до надскладних.

У Криму налічується 23 основні скельні масиви та окремі стіни, по яких прокладено десятки класифікованих маршрутів різної складності. Тут представлені всі 12 альпіністських категорій – від 1А до 6Б, де останні вимагають максимальної фізичної і технічної підготовки та проходяться на межі людських можливостей [27, с. 134]. Серед відомих районів для скелелазіння – масиви на Ай-Петрі, Чатир-Дагу, масиви Куш-Кая, Ільяс-Кая, масив Шаан-Кая та скелястий район поблизу Сімеїзу.

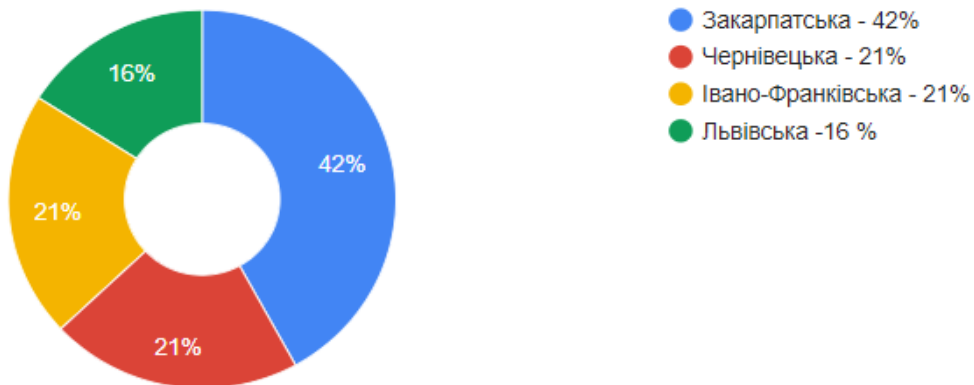

Рис. 2.5. Гірськолижні райони України за адміністративно-територіальним поділом [16]

Протяжність, рельєфна складність і технічне навантаження багатьох кримських маршрутів не поступаються класичним альпіністським маршрутам у гірських районах Альп, Доломітів чи Піренеїв [47, с. 42]. До того ж, доступність маршруту, сприятливий клімат, а також можливість тренуватися цілий рік – окремі переваги, які приваблюють як українських, так і закордонних спортсменів.

З 2022 року через тимчасову окупацію Криму росією, проведення масових спортивних заходів на території півострова є неможливим, проте скелелазіння продовжує активно розвиватися в інших регіонах України, зокрема у Закарпатті, Буковині, Поділлі та на схилах Карпат, де також створюються нові маршрути, штучні скеледроми та проводяться змагання.

Таблиця 2.5

Гірськолижна інфраструктура за областями України

Область	Кількість трас	Кількість підйомників	Кількість засобів розміщення
Закарпатська	78	60	142
Івано-Франківська	86	39	204
Львівська	60	37	83
Чернівецька	24	18	46

Джерело: [57]

Гірськолижний туризм є одним із найпопулярніших видів активного дозвілля у світі, і в Україні він також активно розвивається. Завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам, країна має потенціал для організації як аматорського, так і спортивного гірськолижного туризму. Основні можливості для лижних категорійних походів зосереджені в гірських районах Карпат, а також у Кримських горах.

Рис. 2.6. Схема гірськолижних трас м. Буковель [35]

У Карпатах зимовий сезон триває з грудня до кінця березня, а іноді й довше – в залежності від висоти розташування місцевості та погодних умов. Різні райони мають специфічні мікрокліматичні умови, тому сніговий покрив встановлюється та зникає в різний час. Певні схили карпатських хребтів,

зокрема Чорногірського, Свидовецького чи Горганського, є лавинонебезпечними, що потребує ретельної підготовки та дотримання техніки безпеки при здійсненні походів.

Гірський Крим, хоча нині тимчасово окупований, традиційно мав маршрути лижних походів II категорії складності за умови наявності сталого снігового покриву, зокрема в районі Ай-Петрі та Бабуган-яйли. У північних регіонах України, зокрема в зоні Полісся, де зими характеризуються тривалим та стабільним сніговим покривом, можливе проведення лижних походів також до II категорії складності. В інших регіонах країни маршрути класифікуються переважно як I категорії складності [69, с. 50].

Україна має розгалужену мережу гірськолижних курортів, які обладнані трасами різного рівня складності, сучасними підйомниками та розвиненою туристичною інфраструктурою, що включає готелі, прокат спорядження, школи інструкторів, медичні пункти тощо. Частина з них відповідає міжнародним стандартам обслуговування та безпеки.

Найбільший гірськолижний курорт України – це «Буковель» в Івано-Франківській області, який є флагманом галузі. У Закарпатській області до найпопулярніших курортів належать «Драгобрат» (найвисокогірніший в Україні), «Пилипець» та «Красія». У Львівській області активно функціонують «Славське», «Плай», «Тисовець», а в Чернівецькій – «Мигове».

За кількістю гірськолижних трас лідирує Івано-Франківська область, де нараховується 86 трас (35 % від загальної кількості в Україні). Другою йде Закарпатська область – 78 трас (31 %), третьою – Львівська область із 60 трасами (24 %), а найменшу кількість має Чернівецька область – 24 траси, що становить 10 % [69, с. 50].

Останніми роками, попри певні виклики, спостерігається зростання популярності внутрішнього зимового туризму. Це стимулює модернізацію наявних гірськолижних центрів та відкриття нових локацій у гірських і передгірських регіонах України.

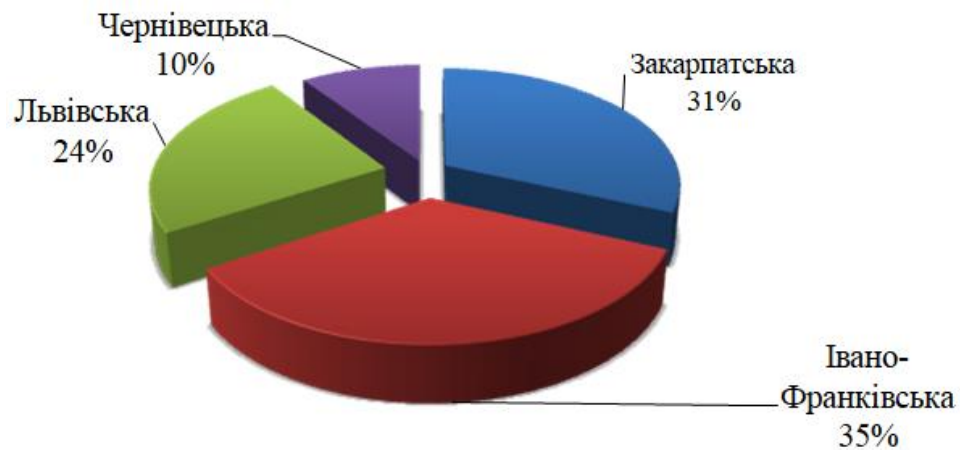

Рис. 2.7. Співвідношення кількості гірськолижних трас в Україні [41]

Велосипедний туризм має низку переваг перед іншими видами активного туризму: він не потребує великого стартового бюджету, забезпечує велику мобільність, дозволяє поєднувати фізичне навантаження з пізнанням природного та культурного середовища. Завдяки своїй універсальності велопоходи можуть організовуватись практично у всіх регіонах України. Для маршрутів I та II категорій складності підходять території всіх без винятку областей, включно з рівнинними районами Полісся, Лісостепу, Поділля та південних степових регіонів.

Водночас велосипедні маршрути вищих категорій складності (III–V) традиційно прокладаються у гірських районах Карпат і Криму. Для таких походів характерні складні природні умови: важкопрохідні ділянки ґрунтових і лісових доріг, кам'янисті стежки, круті серпантини, гірські перевали, ділянки з великим перепадом висот, глибокі броди, а також ділянки доріг з покриттям, яке ускладнює пересування на велосипеді (наприклад, бруківка чи великогабаритний щебінь). Водночас Карпати і Крим мають розвинену мережу автомобільних доріг та досить щільну систему населених пунктів, що забезпечує певний рівень безпеки та логістичну зручність для велотуристів [46, с. 44].

Загалом Україна має значні природно-географічні можливості для розвитку велотуризму, спелеотуризму та скелелазіння. Що стосується інших видів активного туризму, то потенційний попит на пішохідний, лижний і водний туризм може бути задоволений приблизно на 67 %, тоді як гірський

туризм – орієнтовно на 50 %. Варто зазначити, що ці 50 % охоплюють, так би мовити, «базовий рівень» споживачів – туристів, які беруть участь у походах від некатегорійних до III категорії складності. Їхні потреби Україна цілком здатна задовольнити у більшості видів екстремального туризму.

Зі зростанням категорії складності маршруту кількість людей, які здатні або готові взяти участь у такому поході, значно зменшується. Водночас саме на масовому рівні – у походах середньої складності – зосереджений найбільший внутрішній туристичний потенціал країни.

Таблиця 2.5

Доступні в Україні категорії складності за видами екстремального туризму

Вид екстремального туризму	Категорія складності маршруту, доступна в Україні	Максимально можлива категорія складності маршруту
Пішохідний	4	6
Велосипедний	5	5
Гірський	3	6
Скелелазіння	6	6
Спелеотуризм	5	5
Лижний туризм	4	6
Водний туризм	4	6

Джерело: [44]

Серед антропогенних ресурсів, що становлять інтерес для розвитку специфічних форм туризму, окрему увагу заслуговують об'єкти, пов'язані з ядерною енергетикою та військовими технологіями. Ці ресурси формують основу так званого атомного туризму – напрямку, що присвячений ознайомленню з історією, досягненнями і наслідками використання ядерних технологій у мирних та військових цілях.

Атомний туризм охоплює відвідування науково-технічних музеїв, присвячених ядерній енергетиці, місць зберігання або утилізації ядерних матеріалів, об'єктів колишньої військової інфраструктури, пов'язаної з розробкою та розміщенням ядерної зброї, а також територій ядерних катастроф. Особливе місце у цьому контексті посідає Чорнобильська зона відчуження – одна з найвідоміших у світі туристичних локацій, що виникла

внаслідок техногенної катастрофи 1986 року, найбільшої за всю історію атомної енергетики.

Сьогодні Зона охоплює частину території Київської та Житомирської областей і є місцем як офіційних екскурсій, так і несанкціонованих візитів сталкерів. Відвідувачі мають змогу побачити покинуте місто Прип'ять, саркофаг над 4-м енергоблоком Чорнобильської АЕС, інфраструктуру об'єктів радіаційного моніторингу та ознайомитися з унікальною природною ситуацією – рекультивованими територіями, де сформувалась своєрідна екосистема. Крім того, в Києві діє Національний музей «Чорнобиль», який надає глибокий історичний і технічний контекст трагедії [35].

Станом на сьогодні в Україні працюють чотири атомні електростанції – Запорізька, Рівненська, Южно-Українська та Хмельницька – загалом із 15 енергоблоками. До 2022 року Україна посідала десяте місце у світі за кількістю діючих енергетичних ядерних реакторів і п'яте – в Європі. Водночас на території держави залишаються кілька недобудованих ядерних об'єктів, зокрема Чигиринська АЕС і Одеська АТЕС, які також становлять потенційний інтерес для індустрії індустріального чи атомного туризму.

Отже, Україна має великий і різноплановий рекреаційно-туристичний потенціал, здатний задовольнити попит на найрізноманітніші форми активного туризму.

2.2. Аналіз розвитку екстремального туризму

Упродовж останнього десятиліття екстремальний туризм в Україні зазнав суттєвих змін, що обумовлено як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Цей вид активного дозвілля, який включає пішохідні походи високої складності, сплави по гірських річках, альпінізм, веломаршрути, спелеотуризм та інші форми, поступово набував популярності серед різних категорій населення, зокрема молоді та прихильників нестандартного відпочинку. Водночас інфраструктура, організаційна база та система підготовки кадрів у цій сфері адаптувалися до нових умов і викликів.

Період 2015-2025 років охоплює як етап активного розвитку внутрішнього туризму, так і роки глибокої трансформації, пов'язаної з пандемією COVID-19, повномасштабною війною з Росією, посиленням безпекових ризиків та зміною туристичних пріоритетів. Попри ці виклики, в Україні спостерігається стійкий інтерес до екстремального туризму, зростання кількості спеціалізованих маршрутів, поява нових туристичних кластерів, а також адаптація наявних локацій до вимог безпеки та сучасного попиту.

Таблиця 2.6.

Динаміка розвитку окремих видів екстремального туризму в Україні

Рік	Гірський туризм		Водний туризм		Повітряний туризм		Спелеотуризм	
	Обслуговано туристів, тис.	Кількість закладів	Обслуговано туристів, тис.	Кількість закладів	Обслуговано туристів, тис.	Кількість закладів	Обслуговано туристів, тис.	Кількість закладів
2012	520	148	277	231	301	63	176	23
2013	523	143	269	226	302	64	134	21
2014	518	142	262	218	302	64	116	21
2015	513	141	252	198	296	62	107	21
2016	510	141	234	196	290	60	110	19
2017	508	141	224	194	280	59	147	19
2018	484	133	185	188	286	60	125	18
2019	477	132	165	191	271	57	116	15

Джерело: [55]

Дайвінг в Україні, хоча й залишається відносно дорогим видом екстремального туризму, демонструє стабільний розвиток, зумовлений як природними умовами, так і зростаючим інтересом до підводного світу. Завдяки виходу до Чорного моря, численним річкам та озерам, країна має значний потенціал для розвитку цього напрямку. У багатьох великих містах України діють громадські об'єднання та клуби підводного плавання, які об'єднані під егідою Федерації підводного спорту та підводної діяльності України (UFUSUA). Станом на 2025 рік, в Україні функціонує близько 70 дайв-центрів, розташованих переважно на Чорноморському узбережжі, зокрема в районі Одеси та на південному заході країни. Ці центри пропонують широкий спектр послуг: від навчання початківців до організації занурень для досвідчених дайверів. Особливої популярності набувають занурення до

затонулих об'єктів, таких як кораблі та підводні печери. Загалом, розвиток дайвінгу в Україні має позитивну динаміку, з огляду на природні ресурси, активну діяльність клубів та зростаючий інтерес з боку населення.

Вейкбординг – це динамічний водний вид спорту, який поєднує елементи водних лиж, сноубордингу, скейтбордингу та серфінгу. Для катання необхідний спеціальний катер із тяговим обладнанням, що робить вейкбординг досить дорогим задоволенням. В Україні цей спорт залишається нішевим і розвинутий обмежено – здебільшого на Дніпрі поблизу Києва, Дніпра та Запоріжжя. У великих містах існують окремі вейк-клуби, а також декілька канатних вейк-парків, які надають більш доступну альтернативу катерам, однак загалом розвиток залишається незначним через високу вартість спорядження та обслуговування.

Водні лижі – один із найстаріших видів водного відпочинку, що активно практикується на курортах Одещини, Миколаївщини та у приморських зонах Київського й Канівського водосховищ. Цей вид спорту поступово повертає популярність завдяки прокатам на пляжах та ентузіастам. Втім, попри видовищність і перспективи для розвитку, воднолижний спорт в Україні здебільшого залишається у сфері аматорського заняття, а участь у міжнародних змаганнях – поодинокую.

Рис.2.8. Популярні категорійні маршрути водного туризму України [2].

Серфінг як класичний вид спорту не має належних природних умов в Україні – через брак постійно високих хвиль на Чорному морі. Тим не менш, у південних регіонах, зокрема в районі Затоки, Одеси та Коблевого, останніми роками розвивається сапсерфінг (Stand-Up Paddle) – веслування на дошці стоячи, яке потребує менших хвиль і є популярнішим серед новачків і туристів.

Рис. 2.9. Категорійні маршрути пішохідного туризму в Україні [6].

Віндсерфінг – дисципліна, яка поєднує серфінг із вітрильним спортом, більш поширена на Одещині, у Миколаївській області, на Шацьких озерах і навіть на Київському морі. За останні роки в Україні з'явилися аматорські школи віндсерфінгу, а також організуються локальні фестивалі та тренувальні збори. Вартість спорядження залишається високою, але ринок прокату поступово дозволяє залучати нових охочих.

Каякінг в Україні переживає активне зростання – зокрема у форматі туристичних одноденних сплавів, корпоративного відпочинку та аматорських змагань. Найпопулярнішими напрямками є Південний Буг, Дністер, Збруч, Тиса та Десна. Проте куди більш масового поширення набув рафтинг – групові сплави на надувних плотах. Це безпечніший і доступніший різновид водного екстриму, який активно розвивається в Карпатському регіоні, зокрема на Черемоші. Щороку в період весняного водопілля тут проходять фестивалі, такі

як «Черемош-фест», що збирають сотні учасників з України та з-за кордону [35].

За даними Центральної маршрутно-кваліфікаційної комісії Федерації спортивного туризму України, у 2018 році в чемпіонаті України з туристичних спортивних походів взяли участь 617 спортсменів з 13 регіонів, сформувавши 94 команди. Серед них були представлені різні види туризму, включаючи водний, велосипедний, гірський та пішохідний туризм. У 2020 році, попри обмеження, пов'язані з пандемією, було проведено низку водних походів, зокрема на річках Дністер, Південний Буг та Сейм. Проте кількість організованих походів зменшилася приблизно на 30% порівняно з попередніми роками. Починаючи з 2022 року, через воєнні дії, багато традиційних маршрутів стали недоступними або небезпечними. Незважаючи на це, водний туризм продовжує розвиватися в західних регіонах України, зокрема в Карпатах, де організовуються сплави на річках Черемош, Прут та Стрий. Загалом, хоча кількість водних походів в Україні за останнє десятиліття зазнала коливань, інтерес до цього виду туризму залишається стабільним, особливо серед молоді та прихильників активного відпочинку.

Таблиця 2.5

Динаміка кількості водних походів в Україні

Рік	Кількість походів	Кількість учасників
2014	204	1896
2015	231	2673
2016	206	2276
2017	229	2775
2018	255	3200
2019	294	3939
2020	35	503

Таблицю складено автором за матеріалами: [37]

За даними Федерації спортивного туризму України надана статистична інформація з проведення водних спортивних туристичних походів.

Україна має значний природний потенціал і сприятливі умови для розвитку скелелазіння та гірських походів. Найбільш розвиненим напрямком у гірському туризмі залишається гірськоколийний спорт, особливо у Карпатах. Інфраструктура цих регіонів постійно удосконалюється – зростає кількість

лижних трас, підйомників, готелів та інших сервісів, що приваблює все більше туристів, особливо в зимовий сезон з грудня по лютий. За останні роки популярність гірськолижного туризму в Україні зросла на 15-20 % щорічно, що свідчить про стабільний розвиток галузі.

Серед гірських видів екстремального туризму в Україні, окрім гірськолижного, активно розвиваються альпінізм, скелелазіння, сноубординг та фрірайд. Зокрема, у Карпатах існує велика кількість складних скелелазних маршрутів та альпіністських об'єктів, які приваблюють як початківців, так і досвідчених спортсменів. В останні роки збільшилася кількість організованих змагань та фестивалів, які популяризують ці види спорту та сприяють підвищенню їх рівня.

Очікується, що в найближчі 5-7 років гірськолижний та альпіністський туризм в Україні продовжать зростати швидшими темпами порівняно з іншими видами активного відпочинку, що пов'язано із покращенням інфраструктури, розвитком туризму на міжнародному рівні та зростаючим інтересом до екстремальних видів спорту [49].

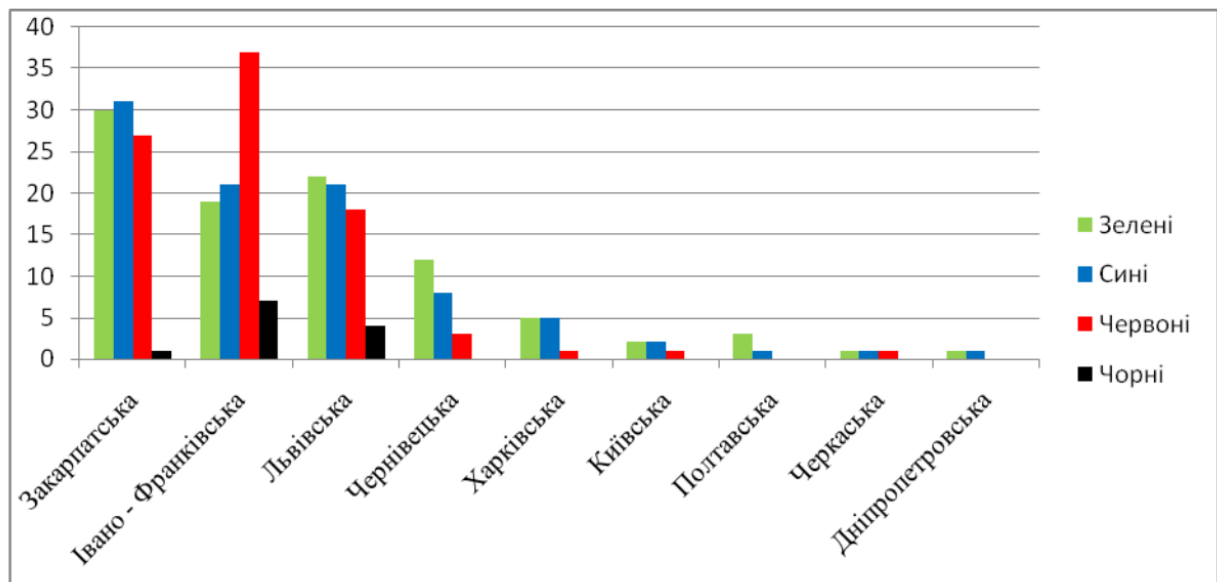

Рис. 2.9. Розподіл гірськолижних трас за рівнями складності в Україні [47]

Лідерами розвитку гірськолижного туризму в Україні залишаються Закарпатська та Івано-Франківська області. Закарпаття очолює за кількістю гірськолижних районів, курортів і підйомників, тоді як Івано-Франківська область вирізняється найбільшою кількістю трас і засобів розміщення.

Завдяки подальшому розвитку інфраструктури Закарпатська область має значний потенціал стати провідним центром гірськолижного туризму в країні. Львівська область утримує третю позицію за основними показниками, поступаючись Закарпаттю та Івано-Франківщині, а Чернівецька область посідає четверте місце. Упродовж останніх років інвестиції у модернізацію підйомників, розширення трас і покращення сервісу сприяли підвищенню туристичної привабливості цих регіонів [49].

Таблиця 2.9

Кількість спелеологічних походів та їх учасників в Україні

Рік	Кількість походів	Кількість учасників
2014	8	70
2015	9	84
2016	9	86
2017	13	118
2018	14	130
2019	17	168

Джерело: [47]

Гірськолижний туризм в Україні характеризується значним рівнем відвідуваності найбільших курортів, що свідчить про його популярність і розвиток. Найбільшим та найпопулярнішим курортом є Буковель, який щороку приймає близько 1,5–2 мільйонів туристів. У зимовому сезоні 2023–2024 років кількість відвідувань досягла приблизно 1,8 мільйона, що пов'язано з розширенням гірськолижних трас та удосконаленням інфраструктури. Другим за популярністю є курорт Драгобрат, розташований у Закарпатській області, що спеціалізується на фрірайді та екстремальному катанні. Його середня річна відвідуваність становить 150–200 тисяч осіб, при цьому у сезоні 2023–2024 спостерігалось зростання приблизно на 10 % порівняно з попереднім роком. Славське, один із найстаріших гірськолижних центрів України, приймає близько 120–150 тисяч відпочивальників на сезон, що пов'язано з модернізацією підйомників та гірськолижних трас, що сприяє поступовому збільшенню потоку туристів. Менш масштабні, але популярні серед сімейного відпочинку та початківців, курорти Пилипець і Красія у Закарпатській області щорічно приймають близько 50–70 тисяч відвідувачів.

Тисовець, що знаходиться у Львівській області, має стабільну відвідуваність на рівні 30–40 тисяч осіб щорічно. Загалом кількість туристів, що відвідують гірськолижні курорти України, перевищує 2,5 мільйони на рік. Найвищий туристичний потік припадає на період новорічних і різдвяних свят, а також на січень та лютий. Позитивна динаміка розвитку гірськолижного туризму в Україні обумовлена покращенням транспортної інфраструктури, розширенням туристичних можливостей і активною популяризацією здорового способу життя [49].

Таблиця 2.10

Динаміка кількості велосипедних походів в Україні

Рік	Кількість походів	Кількість учасників
2014	113	883
2015	125	903
2016	131	1011
2017	192	1898
2018	226	2387
2019	279	3390

Джерело: [47]

Маунтінбайкінг в Україні розвивається поступово, але має чіткі ознаки зростання за останні роки. За даними Федерації велоспорту України, на 2023–2024 роки в країні зареєстровано близько 15 спеціалізованих маунтінбайк-клубів, які організують регулярні тренування, змагання та туристичні заїзди. Найбільша концентрація таких клубів спостерігається у Карпатському регіоні (Івано-Франківська, Львівська, Закарпатська області) та в районі Кримських гір. Щодо змагань, в Україні щорічно проводиться приблизно 8-12 офіційних маунтінбайк-турнірів та аматорських заїздів, серед яких найбільш відомими є «Carpathian MTB Challenge» у Івано-Франківській області та «Crimea Mountain Bike Cup» (до 2014 року). На заходах зазвичай збирається від 100 до 300 учасників, серед яких переважають спортсмени віком від 18 до 40 років. Маунтінбайкінг в Україні має стабільний розвиток, зростаючий інтерес і потенціал для подальшого розширення, особливо в Карпатському регіоні, за умови посилення інфраструктурної бази та популяризації серед широких верств населення [47, с. 88].

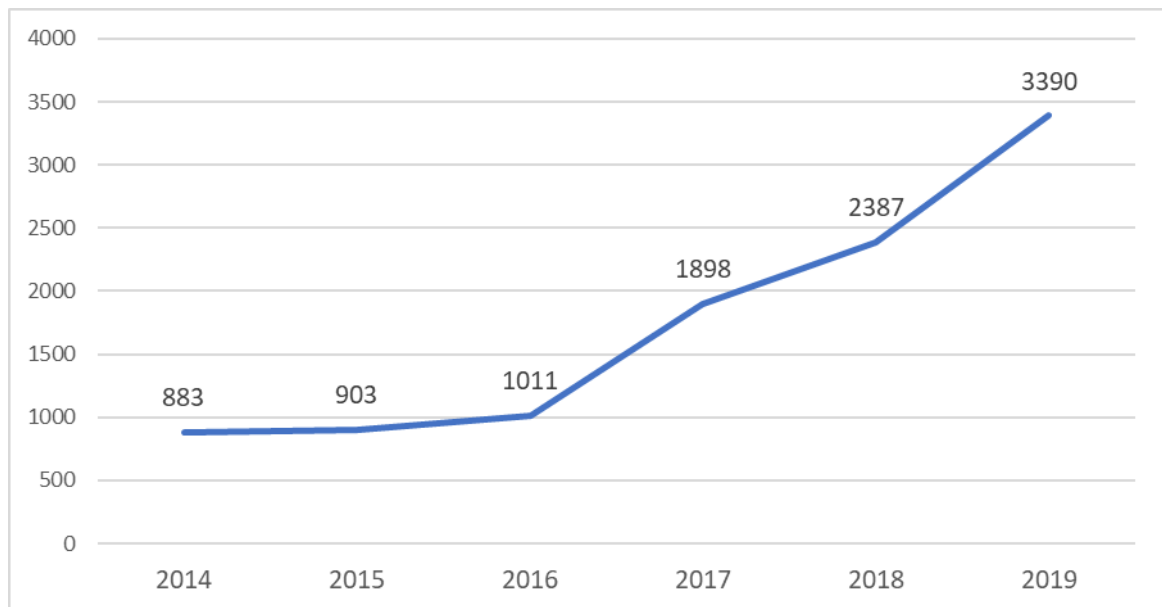

Рис. 2.11. Кількість велопоходів в Україні [51]

Парашутизм. В Україні парашутний спорт має довгу традицію. За даними Федерації парашутного спорту України, на 2023 рік зареєстровано понад 25 парашутних клубів, розташованих переважно в Київській, Харківській, Львівській та Одеській областях. Щорічно відбувається близько 10-15 офіційних змагань та фестивалів з парашутного спорту, в яких бере участь від 150 до 250 спортсменів. Найбільш масштабні змагання проводяться у Київській області та на заході країни, де присутня належна інфраструктура.

Бейс-джампінг. Цей вид екстремального спорту в Україні поки що розвинений на аматорському рівні, адже потребує специфічних природних умов та високої підготовки. Основні локації для бейс-джампінгу – скелі та мости Карпат та Київської області. Регулярних офіційних змагань не проводиться, проте відомі щорічні неофіційні зустрічі бейс-джамперів, які збирають 20-40 учасників.

Польоти на повітряних кулях. Цей вид туризму має добрі перспективи в Україні. Регіонами з найбільш активним розвитком є Закарпаття, Київщина, Чернігівщина та Полтавщина. За останні п'ять років кількість організованих польотів зросла приблизно на 40%. В Україні працює близько 10-12 комерційних компаній, що надають послуги повітряних куль, і щороку проводиться 3-5 фестивалів, у яких бере участь до 100 пілотів і сотні туристів.

ДЕ СТРИБНУТИ З ПАРАШУТОМ В УКРАЇНІ		
	«тандем»	парашут «крило» та класичний стрибок*
Київ. Аеродром Чайка	3800	1900
Харків. Харківський аероклуб ім. В.С. Гризодубової	3500	1800
Дніпро. Клуб активного відпочинку KAVA	3550	1900
Чернігів. АСК Прогрес	3300	950*
Львів. Free-sky	4200	1680

Рис. 2.13. Цінова політика на стрибки з парашутом в Україні, 2021 р. [51]

Дельтапланеризм. Цей вид авіаційного спорту також розвивається переважно в Карпатах, на півдні України (Херсонська, Миколаївська області) та на Київщині. В Україні налічується 8 клубів дельтапланеристів. Щорічно проводиться 4-6 змагань та фестивалів, у яких беруть участь від 80 до 150 спортсменів. Найвідоміші змагання – «Карпатський вітрильник» і «Кубок України з дельтапланеризму».

Загалом, ці види екстремального туризму в Україні поки що мають аматорський або напівпрофесійний рівень розвитку, проте відчутно зростає інтерес і поступово формується інфраструктура для підтримки і популяризації таких активностей серед широкої аудиторії [48, с. 102–107].

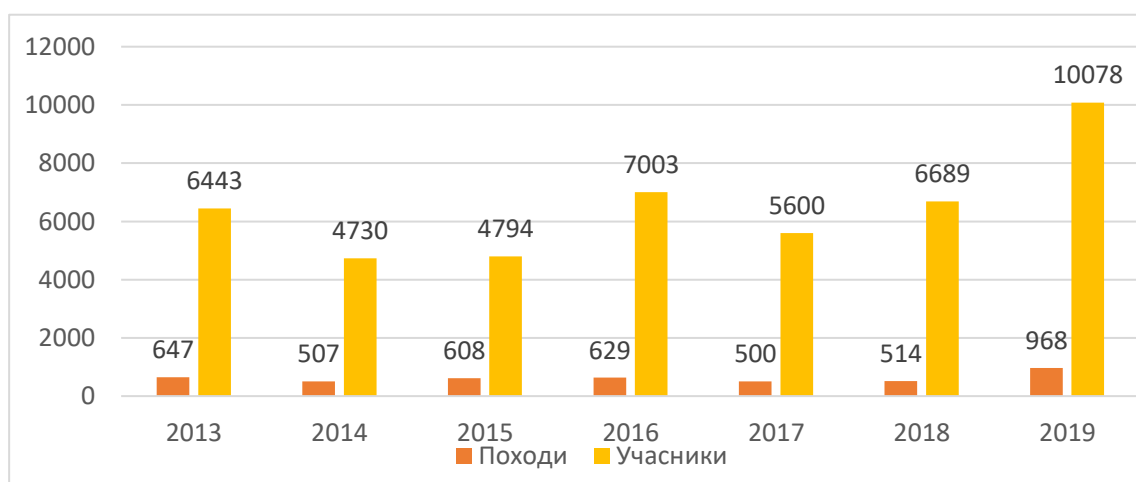

Рис. 2.14. Пішохідні туристичні походи в Україні [51]

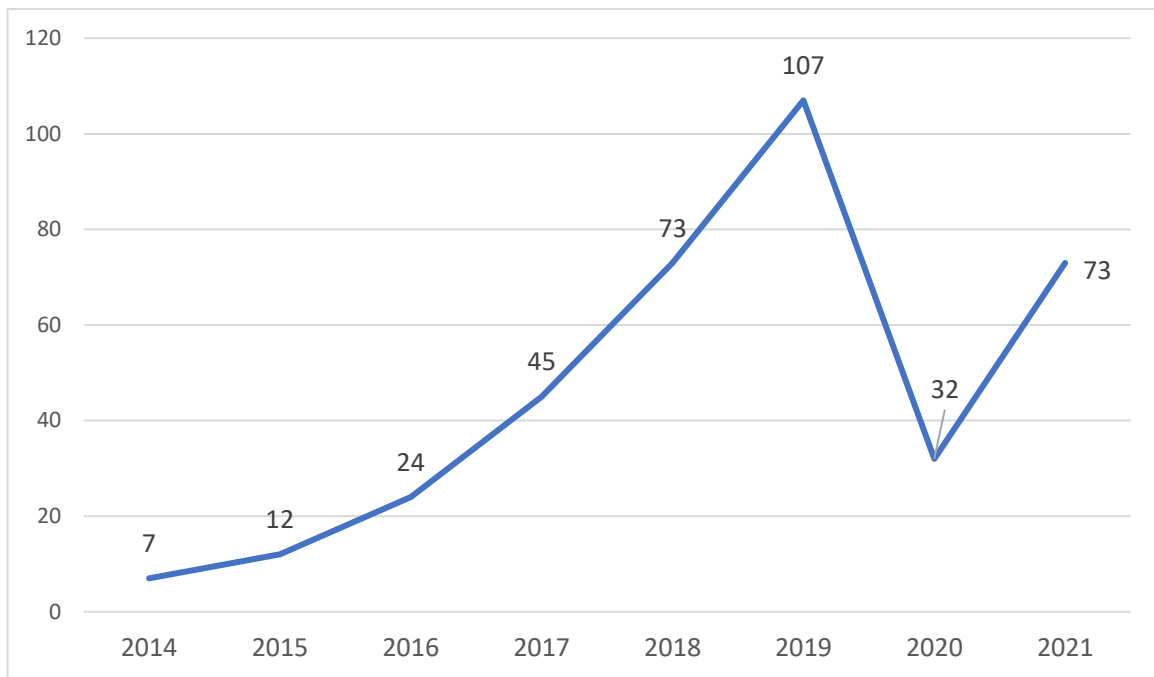

Рис. 2.15. Кількість відвідувачів Чорнобильської зони, тис.осіб.

Військовий туризм в Україні, як окрема категорія екстремального туризму, наразі перебуває у стадії формування і розвитку, причому з особливими викликами та обмеженнями, що значною мірою пов'язані з поточною воєнною ситуацією в країні. До початку повномасштабного вторгнення Росії в 2022 році військовий туризм мав обмежене, але стабільне коло прихильників. Він включав відвідування військових музеїв, фортифікаційних споруд, участь у реконструкціях боїв, а також поїздки на колишні полігони й місця військових навчань.

Після початку війни цей напрямок набув принципово іншого значення. З одного боку, безпека туристів та цивільного населення стала найвищим пріоритетом, через що доступ до багатьох об'єктів військового інтересу обмежено або повністю закрито. З іншого – військовий туризм перетворився на важливий інструмент патріотичного виховання, збереження пам'яті про події та героїзм, а також підтримки бойового духу. Зростає інтерес до відвідування меморіалів, музеїв війни на сході України, включно з інтерактивними експозиціями, тематичними екскурсіями та освітніми програмами.

Водночас під впливом війни з'явилися і нові формати військового туризму: організовані поїздки в безпечні регіони з тематикою військової

історії, тактичні навчання, тренінги з виживання та першої допомоги, які часто мають елементи екстремальності. Однак активна фаза бойових дій обмежує масовість таких заходів.

Рис. 2.16. Кількість відвідувачів Чорнобильської зони, у 2021 р.

Чорнобильська зона відчуження є одним із найбільш відвідуваних об'єктів екстремального туризму в Україні. З 2015 року кількість туристів, які відвідують цю зону, демонструє стабільне зростання. Зокрема, у 2019 році зону відвідало понад 107 тисяч осіб. Цей ріст частково пояснюється популяризацією зони після виходу серіалу «Чорнобиль» від НВО. Серед відвідувачів зони близько 80% складають іноземні туристи, зокрема з Великої Британії, Польщі, Німеччини, США та Чехії. У 2020 році, через пандемію COVID-19 та введення карантинних обмежень, кількість туристів значно зменшилася. За даними Державного підприємства «Центр організаційно-технічного та інформаційного забезпечення зони відчуження» (ЦОТІЗ), з січня по жовтень 2020 року зону відвідало 31 720 осіб, що майже втричі менше порівняно з аналогічним періодом 2019 року. У 2021 році ситуація покращилася: зону відвідало 73 086 осіб, що вдвічі більше, ніж у 2020 році. З них 39 172 були українцями, а 33 914 – іноземцями. Найбільше туристів приїхало з Польщі, США та Німеччини. Крім того, до зони відчуження завітали відвідувачі з таких країн, як Зімбабве, Коста-Рика, Вануату, Парагвай,

Болівія тощо. Однак з початком повномасштабної війни в Україні, доступ до Чорнобильської зони для туристів був обмежений. Зона є закритою для звичайних відвідувачів, і лише державні та військові делегації мали змогу здійснювати візити, супроводжувані професійними гідями та з необхідним дозиметричним обладнанням.

2.3. Проблеми та перспективи розвитку екстремального туризму

Аналіз сучасного стану екстремального туризму в Україні свідчить про його поступовий розвиток, проте цей процес не відзначається стабільним і рівномірним зростанням. Незважаючи на це, країна має значний потенціал для розвитку екстремальних видів туризму, обумовлений вигідним географічним розташуванням, багатством природних ресурсів, а також економічними та соціально-демографічними факторами. Водночас низка проблем стримує повноцінний розвиток цієї галузі та загалом гальмує туристичну індустрію.

Передусім слід зазначити, що реклама внутрішнього туризму, особливо його екстремальних форм, майже відсутня у засобах масової інформації, окрім найбільш відомих туристичних та рекреаційних зон. Це суттєво обмежує поінформованість населення та потенційних туристів про можливості активного відпочинку в Україні. Додатковим стримуючим фактором є недостатність фінансування для придбання сучасного, безпечного та надійного обладнання, а також проблеми з привабленням інвестицій через нерозвинену нормативно-правову базу, яка досі не забезпечує чітких і прозорих умов для розвитку екстремального туризму.

Ще одним викликом є слабка розвиненість самої індустрії екстремального туризму в Україні. У жодному місті країни немає системи безкоштовного розповсюдження путівників або буклетів, які могли б сприяти популяризації відповідних послуг і пропозицій. Часто навіть у великих містах відсутні якісні інформаційні матеріали, що пов'язано з вузьким розумінням екстремального туризму і низьким рівнем обізнаності про різноманіття доступних активностей.

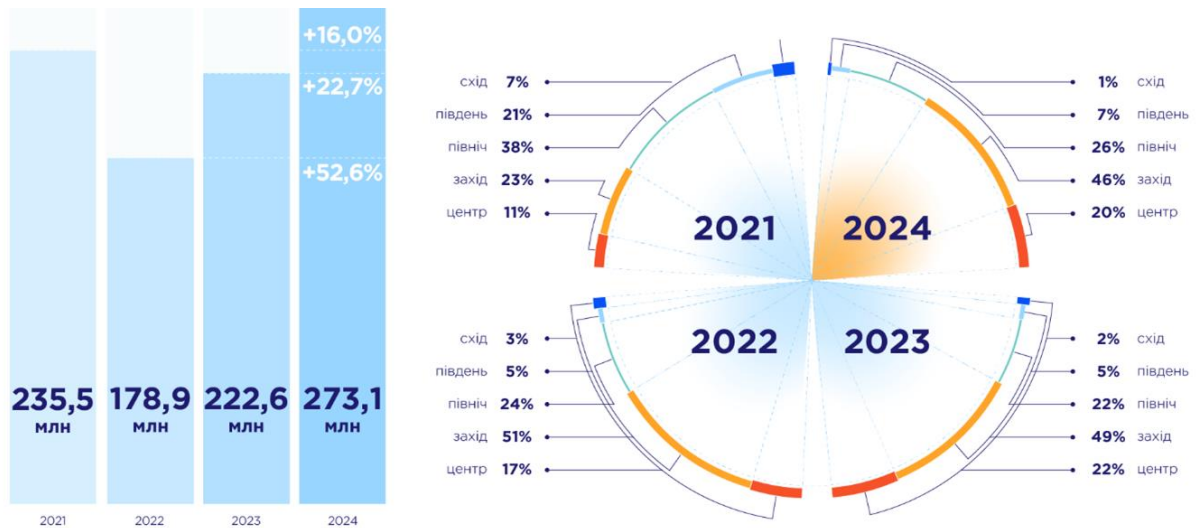

Рис.2.12. Туристичні надходження до бюджету України, 2021-2024 рр.

Різноманіттям екстремальних туристичних послуг переважно можуть похвалитися лише великі міста-мільйонники, а також регіони, які вже визнані популярними туристичними або рекреаційними центрами, зокрема історичні та культурні осередки. Водночас більшість інших міст і регіонів мають потенціал для розвитку екстремального туризму, але для цього необхідні значні інвестиції у створення відповідної інфраструктури – бізнес-центрів, рекреаційних комплексів, які поєднують як пасивні, так і активні види відпочинку. Реалізація таких проєктів могла б значно посилити привабливість українських регіонів для туристів, стимулюючи подальший розвиток галузі.

ПОДАТКИ, млн грн:	2021	2022	2023	2024
Вінницька	19,1	18,3	19,9	28,8
Волинська	9,4	9,0	11,1	17,6
Дніпропетровська	70,7	52,9	69,6	95,3
Донецька	42,4	16,3	5,6	9,8
Житомирська	9,9	6,4	9,8	14,5
Закарпатська	42,2	51,7	62,8	91,0
Запорізька	76,0	22,8	10,6	20,9
Івано-Франківська	103,9	136,6	99,1	181,0
Київська	88,9	120,0	172,8	196,9
Кіровоградська	11,1	8,0	10,9	17,1
Луганська	6,7	1,8	0,3	0,1
Львівська	151,0	197,4	248,4	314,9
Миколаївська	33,4	11,6	13,3	18,4
Одеська	315,4	65,9	76,1	112,2
Полтавська	31,8	25,6	30,9	44,9
Рівненська	11,3	9,6	14,2	22,7
Сумська	8,1	5,6	6,9	10,0
Тернопільська	12,3	11,1	13,6	19,9
Харківська	73,4	31,3	25,9	34,9
Херсонська	46,0	9,9	1,3	2,1
Хмельницька	15,1	16,5	22,0	27,3
Черкаська	16,0	13,1	13,9	23,0
Чернівецька	12,6	14,7	21,4	27,8
Чернігівська	13,2	9,2	7,1	11,2
м. Київ	559,2	318,6	354,1	675,8

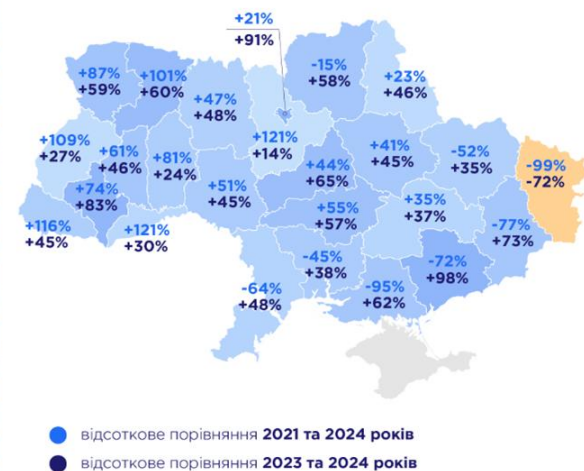

Рис.2.14. Податкові надходження від туристичної галузі України, 2021–2024 рр.

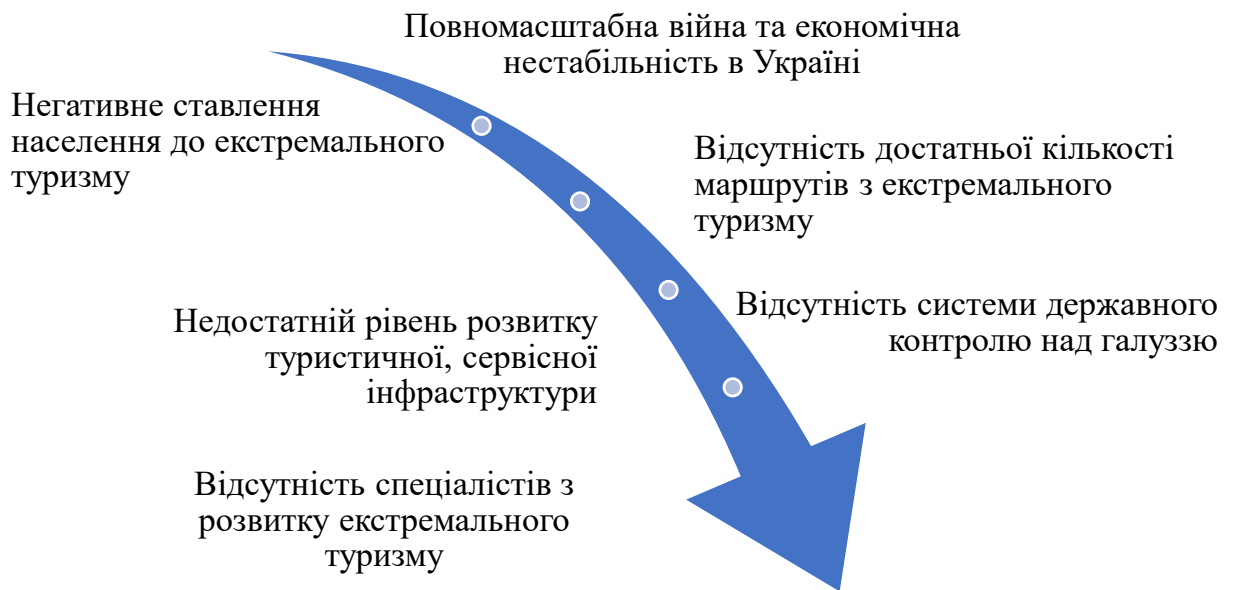

Рис. 2.15. Ключові проблеми розвитку екстремального туризму в Україні

Серед ключових проблем, що ускладнюють розвиток екстремального туризму в Україні, варто відзначити низький рівень інформаційного забезпечення цієї галузі. Зокрема, недостатній маркетинговий супровід і брак якісної комунікації перешкоджають ефективній організації екстремального туризму та популяризації відповідних послуг. Водночас відсутня дієва система професійної підготовки кадрів, що ускладнює як розвиток індустрії, так і забезпечення безпеки туристів. Інфраструктура екстремального туризму також залишається слаборозвиненою, що обмежує можливості для активного відпочинку на території країни.

Політична нестабільність та відносно високий рівень злочинності в деяких регіонах створюють додаткові ризики для туристів і негативно впливають на загальну привабливість України як напрямку для екстремального туризму. Окремою, але не менш важливою проблемою є недостатній розвиток системи страхування, що є критичним фактором для забезпечення безпеки та комфорту туристів, особливо в умовах екстремальних видів спорту.

Таблиця 2.8

SWOT-аналіз екстремального туризму в Україні

Сильні сторони	Можливості
<ul style="list-style-type: none"> - Багаті та різноманітні та деякі унікальні природно-географічні, природно-антропогенні та соціально-історичні туристичні ресурси; - Багатолітній досвід України з організації екстремального туризму та підготовки туристично-спортивних кадрів; - Міжнародне співробітництво України у формі міжнародних організацій у сфері екстремального екологічного та інших видів екстремального туризму; - Широке використання інформаційних технологій; - Малозатратність інфраструктури у порівнянні з іншими видами туризму; - Освоєння нових ринкових сегментів: екологічний туризм, програмні активні та екстрім-тури. 	<ul style="list-style-type: none"> - Збільшення об'єму внутрішніх туристичних потоків; - Удосконалення планування та контролю за раціональним природокористуванням в туристичних цілях; - Розвиток відсталих регіонів та сільських місцевостей; - Збільшення кількості та якості професійних кадрів; - Залучення місцевого населення до сфери екстремального туризму (особливо актуально для сільських територій); - Створення єдиного інформаційного простору ринку (єдиної бази); - Вдосконалення організаційної моделі національного ринку екстремального туризму; - Вихід на міжнародний ринок з конкурентоспроможним продуктом.
Слабкі сторони	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - Недосконалість нормативно-правової системи у питаннях екстремального туризму; - Недосконалість організаційної структури та координації структурних елементів ринку на національному рівні; - Недостатня кількість та якість професійних кадрів; - Відсутність стандартів міжнародного рівня з безпеки та якості обслуговування; - Незадовільний стан та обмеженість пропозицій наявної інфраструктури екстремального туризму; - Відсутність єдиної інформаційної бази можливостей та пропозицій ринку; - Відсутність дієвого механізму регулювання та охорони природних територій. 	<ul style="list-style-type: none"> - Повномасштабна війна в Україні; - Економічна нестабільність; - Політична нестабільність; - Зміна та нестабільність валютного курсу; - Зменшення купівельної спроможності потенційних клієнтів ринку; - Погіршення екологічної ситуації.

Джерело: [52]

Брак об'єктивної та доступної інформації щодо безпеки і доступності екстремальних видів спорту змушує багатьох українських туристів шукати відповідні послуги за кордоном, що призводить до витоку потенційних клієнтів та інвестицій із внутрішнього ринку. Крім цього, соціально-економічна ситуація в країні погіршується, що відбивається на рівні доходів населення. В умовах зростання витрат на базові потреби, фінансові

можливості для подорожей і активного відпочинку значно скорочуються, що додатково стримує розвиток екстремального туризму в Україні.

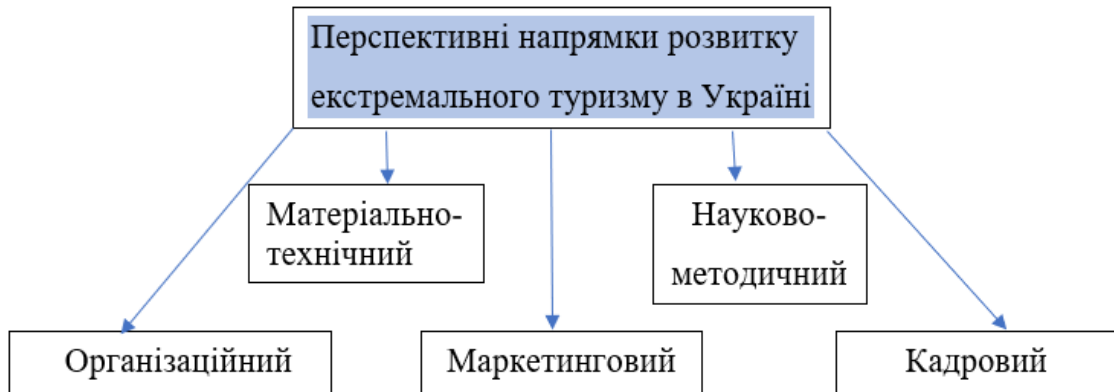

Рис. 2.15. Напрямки розвитку екстремального туризму.

Для подальшого успішного розвитку екстремального туризму в Україні необхідно зосередити зусилля на кількох ключових напрямках, що враховують сучасні виклики, зокрема вплив війни, яка суттєво змінила туристичний ландшафт країни.

Організаційний напрямок передбачає активну розробку та впровадження нових маршрутів екстремального туризму з урахуванням безпекових вимог та геополітичної ситуації. Важливо створювати маршрути, які обходять зони бойових дій та зберігають екологічну цінність територій, що залишилися безпосередньо не зачепленими війною.

Матеріально-технічний напрямок вимагає значних інвестицій у будівництво нових об'єктів екстремального туризму, а також реконструкцію та модернізацію існуючих туристичних локацій, особливо у безпечних регіонах країни. Значна увага має бути приділена створенню та благоустрою під'їзних шляхів до туристичних об'єктів і закладів розміщення, що особливо важливо в умовах деяких порушень інфраструктури внаслідок бойових дій. Встановлення багатомовних табличок-показчиків із назвами українською та англійською мовами підвищить зручність орієнтування туристів, включаючи іноземців, які дедалі більше цікавляться Україною після її героїчної оборони. Крім того, необхідно фінансувати відновлення пам'яток архітектури, культури та історії, що мають велике туристичне значення і постраждали під час війни. Важливо також організувати приміські зони короткочасного відпочинку та

створити нові рекреаційні зони загальнодержавного і місцевого значення, що стануть безпечними місцями для відпочинку в умовах війни.

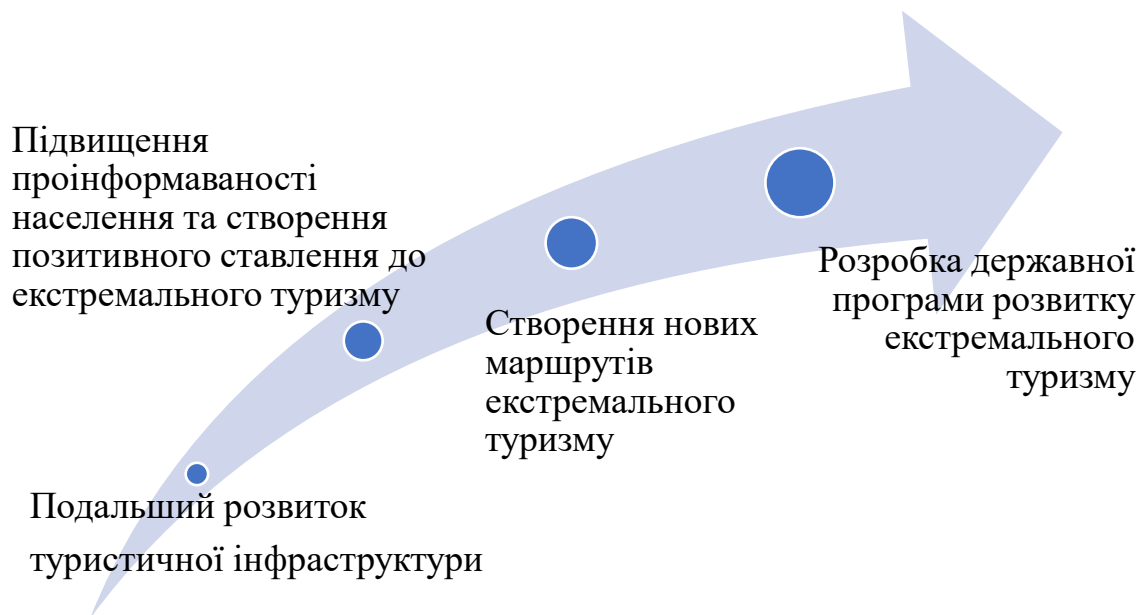

Рис. 2.17. Перспективи розвитку екстремального туризму.

Науково-методичний напрямок має включати комплексні ландшафтно-екологічні та історико-культурні дослідження територій для оцінки впливу туристичного навантаження на довкілля. Враховуючи виклики часу, потрібно посилити нормативно-правове регулювання, переглянувши природоохоронні та пам'яткоохоронні акти, зокрема з метою більш суворого контролю за дотриманням правил у прифронтових та постраждалих від війни регіонах. Науково обґрунтовані межі сумарної місткості туристичних об'єктів повинні враховувати не лише екологічні, а й безпекові фактори.

Маркетинговий напрямок передбачає розробку календаря екстремальних подій, що відбуваються на території країни, із акцентом на безпечні регіони, де можна проводити такі заходи. Важливим завданням є активне просування екстремального туристичного продукту як на внутрішньому ринку, так і за його межами, із застосуванням сучасних інформаційних технологій. Створення інформаційно-маркетингових служб, які спеціалізуються на розвитку екстремально-оздоровчого туризму, має стати пріоритетом. Формування позитивного іміджу України як екстремального туристичного регіону, що поєднує природні багатства та історичну спадщину, сприятиме залученню як вітчизняних, так і іноземних туристів. Видача високоякісних

інформаційно-довідкових матеріалів, створення спеціалізованих видань і регулярних радіо- та телепрограм допоможуть підтримувати інтерес і підвищувати обізнаність аудиторії. З огляду на нові виклики, важливо забезпечити регулярне проведення міжнародних і національних туристичних виставок, фестивалів, конкурсів, а також організовувати участь українських виробників туристичного продукту у закордонних заходах для максимального залучення іноземних гостей.

Кадровий напрямок потребує посилення взаємодії між підприємствами туристичної галузі та навчальними закладами для підвищення якості освіти і точнішого врахування потреб ринку праці. Організація філій навчальних закладів і курсів у туристичних районах, що залишаються безпечними, сприятиме створенню робочих місць на місцях і стабілізації місцевих економік. В умовах війни особливо важливо розробити систему співпраці зі службами зайнятості різних рівнів, щоб адаптувати кадровий потенціал до нових реалій туристичного бізнесу.

Загалом розвиток екстремального туризму в Україні в сучасних умовах потребує комплексного підходу з урахуванням безпекових, соціально-економічних і екологічних факторів, а також посиленої державної підтримки для подолання викликів, викликаних війною та її наслідками.

ВИСНОВКИ

За підсумками проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки:

1. Туристична індустрія характеризується різноманітністю видів і форм туризму, що вимагає їх чіткої класифікації. Це дає змогу ефективно вирішувати питання територіального розподілу туристичних потоків, планувати розвиток матеріально-технічної інфраструктури, визначати туристичний попит і формувати відповідний ринок, а також розробляти та впроваджувати туристичні продукти й належним чином організовувати обслуговування мандрівників.

2. У сучасній туристичній галузі помітна тенденція виникнення нових, нестандартних форм туризму, які отримали назву спеціальних видів. Одним із важливих напрямків розвитку світового туристичного ринку є екстремальний туризм, що виник під впливом змін у вподобаннях туристів у суспільстві, орієнтованому на ризик і споживання. Цей вид туризму охоплює різноманітні спортивні активності, пов'язані з підвищеним ризиком. При цьому екстремальний туризм не має усталеного визначення і тісно взаємодіє з пригодницьким, спортивним та індустріальним туризмом.

3. Закордонний досвід розвитку екстремального туризму демонструє важливість комплексного підходу, який поєднує державну підтримку, розвиток інфраструктури, маркетинг і підготовку кадрів. Країни з розвиненим екстремальним туризмом активно інвестують у створення безпечних, добре облаштованих туристичних зон, впроваджують сучасні інформаційні технології для просування послуг та формують нормативно-правову базу, що стимулює розвиток індустрії. Важливим є розвиток страхування і систем контролю якості послуг, що підвищує довіру туристів. Україна може взяти за приклад такі моделі, адаптуючи їх з урахуванням власних географічних, соціальних та економічних особливостей.

4. Ресурси екстремального туризму в Україні характеризуються значним потенціалом завдяки унікальним природним умовам – Карпатським горам,

ландшафтам Полісся, унікальній історико-культурній спадщині, а також географічному розташуванню. Водночас війна внесла суттєві корективи, обмеживши доступ до деяких територій і створивши потребу у нових безпечних маршрутах. Інфраструктура для екстремального туризму ще не досягла необхідного рівня розвитку, що стримує зростання галузі. Тим не менш, наявність різноманітних природних ландшафтів, пам'яток культури і історії, а також сформована база у вигляді клубів і організацій є основою для подальшого розвитку цього виду туризму.

5. Аналіз розвитку екстремального туризму в Україні свідчить про поступове зростання інтересу та збільшення кількості заходів, учасників і клубів, хоча цей процес має нестабільний характер через низку факторів – від економічних до безпекових. Війна істотно ускладнила умови діяльності, спричинила руйнування частини туристичної інфраструктури і переформатувала туристичні потоки. Проте у безпечних регіонах спостерігається активізація і навіть створення нових проєктів, які враховують сучасні виклики. Серед перспектив – розвиток внутрішнього туризму, інтеграція нових технологій і міжнародне співробітництво.

6. Основні проблеми розвитку екстремального туризму в Україні пов'язані з нерозвиненістю інформаційного простору, відсутністю ефективного маркетингу, браком інвестицій у матеріально-технічну базу та інфраструктуру, нестачею кваліфікованих кадрів, а також складною політичною та безпековою ситуацією, посиленою війною. Крім того, недостатньо розвинена система страхування та відсутність об'єктивної інформації про безпеку знижують довіру туристів і змушують шукати альтернативи за кордоном. Проте перспективи розвитку є значними, якщо будуть реалізовані комплексні заходи у напрямках організації, технічного оснащення, науково-методичної підтримки, маркетингу та кадрового забезпечення, адаптовані до умов воєнного часу та поствоєнної відбудови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про туризм» від 02.10.2018 № 2581-VIII.: <https://zakon.rada.gov.ua/>
2. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 16.07.19 № 2704-VIII : <https://zakon.rada.gov.ua/>
3. Абрамов В.В. Спортивний туризм: підручник для студентів спец. Туризм, Менеджмент організацій (Менеджмент готельного, курортного та туристичного сервісу) / В.В. Абрамов ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. - Х. : ХНАМГ, 2011. - 367 с.
4. Асоціація пригодницького туризму –[Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.adventuretravel.com/>
5. Ахмедова О. О. Можливості використання світового досвіду державного регулювання у сфері туризму в Україні . Вісник Національного університету цивільного захисту України. (Серія "Державне управління"). 2016. № 1. С. 32–37.
6. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / Бейдик О. О. – К. : Київ, ун-т, 2001. – 395 с.
7. Булашев О. Я. Теорія і методика спортивного туризму : навч. посіб для студентів першого курсу (за кредитно-модульною системою) / Булашев О. Я. – Х. : ХДАФК, 2007. – 230 с.
8. Вишневська О. О. Феномен туризму у сучасному соціокультурному просторі : монографія / Вишневська О. О. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 296 с.
9. Всесвітній економічний форум –[Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.weforum.org>
10. Грабовський Ю.А. Спортивний туризм. Навчальний посібник / Ю.А. Грабовський, О.В. Скалій, Т.В. Скалій. - Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2008. - 304 с.

11. Державне агентство розвитку туризму - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://www.tourism.gov.ua/>
12. Дехтяр В. Д. Основи спортивно-оздоровчого туризму / В.Д.Дехтяр. – К. : Науковий світ, 2022. – 201 с.
13. Дмитрук О. Ю. Спортивно-оздоровчий туризм : навч. посіб. / Дмитрук О. Ю., Щур Ю. В. – 2-е вид., перероб. та доп. – К. : Альтпрес, 2008. – 280 с.
14. Іванух Р., Жученко В. Стратегічні проблеми розвитку рекреаційно-туристичного комплексу України // Економіка України, 2005, №1. – 67 с.
15. Календарний план спортивних заходів України зі спортивного туризму на 2024 рік – [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://www.mountain.net.ua/>
16. Козинець В. А. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: навчальний посібник / В. А. Козинець. – К. : Кондор, 2006. – 575 с.
17. Колотуха О.В. Спортивні рекреаційно-туристичні ресурси України. К.: Федерація спортивного туризму України, 2006. – 208 с.
18. Любіцева О. О. Методика розробки турів : навчальний посібник для вузів / Любіцева О. О. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Альтерпрес, 2008. – 300 с.
19. Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України: Навч. посіб. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.
20. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник / Мальська М. П., Антонюк Н. В.– К.: Знання, 2008. – 661 с.
21. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу: [навч. посіб.] / Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
22. Мельниченко О. А., Шведун В. О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні: монографія. Харків. 2014. 155 с.
23. Мулик К. В. Основи спортивного туризму : навч. посібник / К. В. Мулик, Т. І. Гриньова, О. Я. Булашев, С. І. Бершов. – Харків: СтильИздат, 2015. – 94 с.
24. Мулик К. В. Спортивно-оздоровчий туризм в системі фізичного виховання школярів і студентів: монографія / К. В. Мулик. – Х. : ФОП Бровін А. В., 2015. – 418 с.

- 25.Офіційний сайт Міністерства молоді та спорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsmsu.gov.ua/>
- 26.Офіційний сайт ЦМКК Федерації спортивного туризму України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cmkk.com.ua/>
- 27.Парфіненко А. Ю. Культурний туризм як чинник соціально- економічного розвитку територій / А. Ю. Парфіненко // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2013. – Випуск 43, Ч. 1.– С. 233-242.
- 28.Парфіненко А. Ю. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища / А. Ю. Парфіненко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – № 126 (1). – 2015. – С. 12–23.
- 29.Парфіненко А. Ю. Особливості формування та реалізації туристичної політики держави: міжнародний, національний, регіональний досвід: монографія / А. Ю. Парфіненко. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 256 с.
- 30.Парфіненко А. Ю. Туризм як національний пріоритет соціально- економічного розвитку України / А. Ю. Парфіненко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2010. – № 884. – С. 165-170
- 31.Парфіненко А. Ю. Туристичне країнознавство: підручник / А. Ю. Парфіненко, В. І. Сідоров, О. О. Любіцева. – К.: Знання, 2015. – 551 с .
- 32.Подлепіна П. О., Смага В. В. Ядерний туризм в Україні: міф чи парадоксальна реальність?! / П. О. Подлепіна, В. В. Смага // Проблемні та перспективні аспекти туристичного бізнесу: тези доповідей міжнародної науково – практичної конференції 22-23 травня 2008 року. – Харків: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2008. – С.156-158
- 33.Положення про систему підготовки кадрів спортивного туризму (Пост. Виконкому ФСТУ 11.03.02 р.), Спортивний туризм: інформаційно-методичний збірник. Вип. 3. К., 2002.
- 34.Про класифікацію маршрутів туристичних спортивних походів: постанова Президії ФСТУ 08.12.01р. // Спортивний туризм : інформ.-метод. зб. – 2002. – № 2.

35. Путівник у світі екстремального спорту –[Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.prostoextreme.com.ua/>
36. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва: навчальний посібник / П. Р. Пуцентейло. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
37. Сідоров М. В. Україна на світовому ринку туристичних послуг: Монографія / Сідоров М. В., Юрченко О. Є., Юрченко С. О. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 357 с.
38. Статут Федерації спортивного туризму України // Спортивний туризм : інформ.-метод. зб. – 2001. – № 1.
39. Схеми трас гірськолижних курортів України –[Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://ukrmap.org.ua/>
40. Товариство полтавських руферів –[Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://roofer.at.ua/>
41. Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку : монографія / за ред. проф. В. В. Александрова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 756 с.
42. Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку: Монографія / Під ред. проф. В. В. Александрова. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 287 с.
43. Туристичне країнознавство : підручник / О.О. Вишневська, А. Ю. Парфіненко А. Ю., В. І. Сідоров. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – 756 с.
44. Туристичний бізнес: світові та національні пріоритети. Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції 15 квітня 2011 року. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – 312 с.
45. Туристичний імідж регіону : монографія / за ред. А. Ю. Парфіненка. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 312 с.
46. Туристичний імідж регіону: монографія / за ред. А. Ю. Парфіненка. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 312 с.
47. Українська асоціація активного і екологічного туризму –[Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://uaeta.org/>
48. Федерація парашутного спорту України –[Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.fpsu.info/>

49. Федерация спортивного туризма України –[Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://www.fstu.com.ua/>
50. Федорченко В. К. Туристичний словник-довідник / В.К. Федорченко, І. М. Мініч. – К.: Дніпро, 2000. – 160 с.
51. Харківський обласний благодійний фонд сприяння історико-культурним дослідженням «Діти підземелля» –[Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://dp.edu.kh.ua/>
52. Чередниченко О. Ю. Можливості розвитку індустріального (промислового) туризму у східному регіоні України / О. Ю. Чередниченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2019. – №28. – С.71-74
53. Черненко А. П. Сучасний стан розвитку спортивного туризму в Україні. Проблеми та перспективи / А. П. Черненко // Географія та туризм. - 2020. - Вип. 9. - С. 110-114.
54. Adventure Tourism Market Report 2024 / Adventure Travel Trade Association. – Seattle, USA 2024. – 15 p.
55. Hall M. Tourism: Rethinking the Social Science of Mobility / C. Michael Hall. – Harlow: Pearson Education, 2005. – Pp. 448.
56. Higham J. Sport tourism destinations: issues, opportunities and analysis / James E.S. Higham. – Butterworth-Heinemann, 2005. – Pp.300. – (Includes bibliographical references and index).
57. Higham J., Thomas Hinch : port and Tourism: Globalization, Mobility and Identity, Butterworth-Heinemann/Elsevier, 2009 – Pp. 314.
58. Millennium // <http://www.world-tourism.org/aboutwto/eng/menu.html>
59. Standeven J. Sport tourism / Joy Standeven and Paul de Knop. – Human Kinetics, 1999. – Pp. 367.
60. UNWTO Highlights Report 2024 / UNWTO. – Madrid, Spain 2024. – 23 p.
61. Weed M. Sports tourism: participants, policy and providers / Mike Weed and Chris Bull. – Butterworth-Heinemann, 2004. – Pp. 241.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА

на дипломну роботу бакалавра студента
спеціальності 242 «Туризм»

Х.Г. Халафова

на тему: «Перспективи розвитку екстремального туризму в Україні»

Сучасний етап розвитку туризму вимагає переосмислення його потенціалу як одного з важливих напрямів соціально-економічного зростання. У багатьох країнах світу туризм є вагомим чинником створення робочих місць, зростання регіональної економіки, формування позитивного іміджу держави. В умовах України особливої актуальності набуває розвиток нестандартних, привабливих для нових цільових аудиторій напрямів туризму, зокрема екстремального.

У цьому контексті обрана студентом тема є надзвичайно актуальною, сучасною та перспективною. Автор обґрунтовано визначив мету і завдання дослідження, провів глибокий аналіз теоретичних засад екстремального туризму, розглянув стан його розвитку в Україні загалом і в окремих регіонах зокрема. Окрему увагу приділено можливостям розширення цієї сфери за рахунок внутрішнього туризму, розвитку інфраструктури та співпраці з місцевими громадами.

Структура роботи відзначається логічністю, послідовністю викладу матеріалу та внутрішньою узгодженістю. Праця вирізняється самостійністю аналізу, правильним доббором джерел, умінням узагальнювати матеріал та робити обґрунтовані висновки. Особливо варто відзначити другий розділ

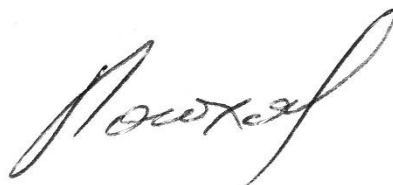
роботи, в якому наведено практичні рекомендації щодо розвитку екстремального туризму в Україні з урахуванням регіональних особливостей.

Робота виконана на високому рівні. Незначні недоліки мають переважно технічний або стилістичний характер і не знижують загальної якості дослідження.

Робота виконана на високому рівні, вирізняється самостійністю, ґрунтовністю та практичною спрямованістю. Усі етапи дослідження були виконані студентом своєчасно, з дотриманням установлених термінів та вимог. Автор уважно реагував на рекомендації керівника, відповідально ставився до процесу доопрацювання матеріалу, що свідчить про його зацікавленість у темі та високий рівень підготовки.

Враховуючи вищезазначене, вважаю, що робота відповідає встановленим вимогам, може бути допущена до захисту в ЕК та заслуговує на позитивну оцінку.

Науковий керівник

доц. І. С. Посохов

Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна
Харків, пл. Свободи, 6
20 травня 2025 року

Екзаменаційній комісії
із захисту бакалаврських робіт
студентів спеціальності
242 «Туризм»

ЗОВНІШНЯ РЕЦЕНЗІЯ

на бакалаврську роботу студента спеціальності 242 «Туризм»

Халафов Х.Г.

на тему: Перспективи розвитку екстремального туризму в Україні

Туризм є важливою складовою економіки та соціального життя сучасної держави. В умовах глобальної конкуренції дедалі більшого значення набувають інноваційні та нішеві напрями туристичної діяльності, серед яких екстремальний туризм має потужний потенціал. В Україні, що володіє сприятливими природними умовами та культурним розмаїттям, розвиток цієї сфери є перспективним напрямом активізації внутрішнього туризму, особливо серед молоді.

Студент обрав актуальну, недостатньо вивчену, але надзвичайно важливу тему. У ході роботи автор проаналізував сучасний стан розвитку екстремального туризму, окреслив ключові проблеми та можливості зростання, зробив акцент на регіональних особливостях і ресурсах України, які можуть бути використані для формування привабливих туристичних продуктів.

Робота відзначається чіткою структурою, логічною послідовністю викладу матеріалу та науковою обґрунтованістю висновків. Автор грамотно підібрав джерельну базу, демонструє вміння узагальнювати інформацію, аналізувати тенденції та пропонувати практичні рішення. Особливої уваги заслуговують запропоновані напрямки стимулювання розвитку екстремального туризму в Україні.

Бакалаврська робота грамотно оформлена. Вона містить достатню кількість табличного і ілюстративного матеріалу, що дозволяє більш наочно розкрити її основні результати.

Істотних недоліків бакалаврська робота не містить. Серед незначних недоліків роботи слід зазначити недостатню кількість посилань на джерела безпосередньо в основному тексті, що подекуди ускладнює перевірку використаної інформації. Крім того, у деяких випадках наводиться статистика, яка вже втратила актуальність. Водночас ці недоліки не є суттєвими та не впливають на загальну якість дослідження.

Запропонована робота є завершеним, самостійним науковим дослідженням, яке цілком відповідає встановленим вимогам до робіт відповідного кваліфікаційного рівня. За умови успішного захисту в ЕК, робота заслуговує оцінки «добре».

Рецензент:

к.г.н., доцент кафедри
міжнародних економічних відносин
та логістики

Олена ХАНОВА

Директор ННІ «Каразінський
інститут міжнародних відносин
та туристичного бізнесу»

Микола ПИСАРЕВСЬКИЙ